

FOU LLUÍS SESCASES L'AUTOR DE
"CURIAL E GÜELFA"?
EL NORD D'ÀFRICA EN LA NARRATIVA DEL SEGLE XV

MARIA TERESA FERRER I MALLOL

Institut d'Estudis Catalans

El meu treball consta de dues parts, la recerca sobre l'autor de *Curial e Güelfa* i "El nord d'Àfrica en la narrativa catalana medieval", que era el tema que m'havia estat demanat inicialment per al congrés. Aquesta dualitat ja prové del text presentat al mateix congrés perquè les lectures fetes per a la ponència encarregada em varen portar a formular una hipòtesi sobre l'autoria de *Curial*, que vaig exposar en el congrés, una hipòtesi que em semblava molt raonable i que després he procurat provar documentalment. La recerca feta ha provocat ara un desequilibri entre totes dues parts, de manera que el que era només un apunt al congrés ara quadruplica la resta, però espero que els historiadors de la literatura trobin que ha valgut la pena¹.

I. FOU LLUÍS SESCASES L'AUTOR DE "CURIAL E GÜELFA"?

Com ja és sabut, *Curial e Güelfa*, una de les novel·les més importants de la literatura catalana medieval, és una obra anònima²; aquest anonimat ha estimulat l'interès dels historiadors de la literatura que en diversos estudis han

¹ Aquest treball ha estat realitzat dins del projecte de recerca "La Corona de Aragón en el Mediterráneo medieval: puente entre culturas, mediadora entre Cristiandad e Islam, concedit pel Ministerio de Educación y Ciencia (HUM2007-61131).

² *Curial e Güelfa*, a cura de R. ARAMON I SERRA, Barcelona, Barcino, 1930-1933, 3 vols. (Els nostres clàssics, 30, 35-36 i 39-40). *Curial e Güelfa*, introducció i edició filològica per Antoni FERRANDO, Tolosa, Anacharsis, 2007. He utilitzat totes dues edicions.

formulat unes quantes hipòtesis. Anton Espadaler resumí les hipòtesis presentades fins al moment d'edició del seu llibre, moltes no vinculades a persones en concret sinó a algú relacionat amb unes corts determinades: la hipòtesi alfonsina, que havien defensat, per exemple, Rubió i Lluch, Miquel i Planas, Antoni Comas i Pere Balanyà, que arribà a proposar l'autoria del mateix rei o la de Joan Margarit³; la urgellista, lligada a la cort de Monferrato, suggerida per Martí de Riquer⁴ i que Anton Espadaler s'esforçà de provar amb una recerca fins i tot arxivística per arxius de Monferrato, Gènova, Torí i altres; la borgonyona, relacionada amb Ponç de Perellós, proposada per Pamela Waley⁵; la hipòtesi valenciana al voltant del secretari reial Joan Olzina, formulada per Antoni Ferrando⁶, i la hipòtesi d'algú proper a la reina Maria, l'esposa d'Alfons el Magnànim, que seria la destinatària de la novel·la; aquesta és la hipòtesi d'Anton Espadaler, que, però, no proposa cap nom concret⁷. Posteriorment, Júlia Butinyà proposà com a autor el cavaller Lluís Gras, autor d'altres treballs literaris, que fou ambaixador del Magnànim a Tunis, com veurem més endavant; els fonaments històrics d'aquesta hipòtesi,

³ Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Curial e Güelfa. Novela catalana del quinzen segle*, Barcelona, Real Academia de Buenas Letras, 1901, estudi introductor. Ramon MIQUEL i PLANAS i ALFONS PAR, *Curial e Güelfa. Text del XVen segle...*, Barcelona, Biblioteca Catalana, 1932, estudi introductor. Antoni COMAS, *Escolis a "Curial e Güelfa"*, a *Assaigs sobre literatura catalana*, Barcelona, Tàber, 1968, p. 63-64. Per BALANYÀ i ABADIA, *L'autoria dels llibres 'Curial i Güelfa'*, "Diplomatari", 3 (desembre 1980), p. 49-54.

⁴ Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, II, Barcelona, Ariel, p. 602-631, concretament p. 621.

⁵ Pamela WALEY, *Historical Names and Titles in "Curial e Güelfa"*, a *Medieval Hispanic Studies presented to Rita Hamilton*, Londres, 1974, p. 245-256 i *In search of an author for "Curial e Güelfa"*, "Bulletin of Hispanic Studies", LIII (1976), p. 117-126. Publicà després una edició de Curial, on no es modificà la hipòtesi: *Curial and Güelfa edition*, Londres, G. Allen and Unwin, 1982.

⁶ Antoni FERRANDO, *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, València, 1980, p. 63-64, 103-105. Sobre aquest secretari d'Alfons el Magnànim: Josep MIRALLES SALES, *Antonio Olzina*, Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín", 40 (1992), p. 4-6.

⁷ Anton ESPADALER, *Una reina per a Curial*, Quaderns Crema, 1984.

però no són gens sòlids⁸. La hipòtesi més recent és la de Glòria Sabaté, que proposa una relació de l'autor amb la cort dels Pallars i dels Cardona, que tampoc no és gens convincent⁹.

Quan vaig començar a preparar la ponència sobre "El nord d'Àfrica en la narrativa catalana del segle XV", que era la que m'havien encarregat, vaig llegir l'article del professor Antoni Ferrando sobre el marc històric de Curial e Güelfa; no estava gaire informada de la recerca sobre aquesta obra perquè jo sóc historiadora i, a més, especialista en el segle XIV, no en el XV; em vaig fixar especialment en els comentaris sobre la catalanitat o no de l'autor; la seguretat que l'obra fou redactada a Itàlia per les fonts utilitzades i per l'emmarcament territorial, i la hipòtesi que el vell Melcior de Pando, que a la novel·la és el mentor de Curial, possiblement reflectia l'autor¹⁰; aquests comentaris em van fer venir a la memòria dos personatges històrics que resolien tots aquests problemes que presenta *Curial e Güelfa* i que, l'un o l'altre, en podrien ésser els autors; em refereixo a Lluís Sescases i a Gabriel Cardona.

Lluís Sescases fou secretari i bibliotecari d'Alfons el Magnànim i residí més tard en el ducat de Savoia, on ocupà càrrecs entre 1451 i 1462¹¹. Són els anys en què els especialistes situen la redacció de *Curial* tenint en compte diversos fets que en marquen la cronologia¹². Cal

⁸ Júlia BUTINYÀ, *Sobre l'autoria del 'Curial e Güelfa'*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XLI (1987-1988), p. 63-119.

⁹ Glòria SABATÉ, *Una cort per a Curial*, a R. ALEMANY; J. L. MARTOS; J. M. MANZANARO, eds., *Actes del X Congrés internacional de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2005, 3, p. 1433-1445.

¹⁰ Antoni FERRANDO i FRANCÉS, *Sobre el marc històric de 'Curial e Güelfa' i la possible intencionalitat de la novel·la*, a *Actes del Col·loqui Internacional "Tirant lo Blanc l'albor de la novel·la moderna europea"* (Ais de Provença, 21-22 d'octubre de 1994). Estudis crítics sobre Tirant lo Blanc i el seu context, a cura de Jean Marie BARBERA, Centre Aixois de Recherches Hispaniques; Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 323-368.

¹¹ Anna CORNAGLIOTTI, *Catalani alla corte di Savoia nel secolo XV*, "Bollettino Storico-Bibliografico Subalpino" LXIX, 3-4 (Torino, 1971), p. 552-572.

¹² Vegeu un resum a A. ESPADALER, *Una reina per a Curial*, p. 40-41.

assenyalar que entre 1451 i 1462 Lluís Sescases no visqué sempre a l'estat de Savoia; entre mitjan 1455 i 1458 residí a França, però viatjant constantment, com a comissari per a la croada i ambaixador del primer papa Borja, Calixt III, com veurem. També Gabriel Cardona residí a la cort de Savoia entre 1452 i 1459, almenys, i fou tresorer del duc Lluís I de Savoia (1440-1465).

Tant Lluís Sescases com Gabriel Cardona coneixien el territori d'on són els personatges de la novel·la i la seva història, però Lluís Sescases portà una vida diplomàtica molt activa i visità com a ambaixador moltes corts europees, la de Borgonya, la de França i algunes d'Alemanya. Sembla evident, a més, que Lluís Sescases tenia una preparació humanística superior a la de Gabriel Cardona i que alguns dels personatges que apareixen a *Curial e Güelfa* estan més lligats a la seva vida que a la de Gabriel Cardona, encara que molts altres són coneixences compartides. M'inclino, doncs, a pensar que l'autor de *Curial e Güelfa* fou Lluís Sescases, però malgrat tot, com que tots dos personatges compartiren l'estada a la cort de Savoia i s'ajudaren mútuament, he mantingut la biografia de Gabriel Cardona al meu estudi perquè la recerca per aquest camí potser podrà contribuir a completar la biografia de Lluís Sescases. A més, probablement provenen de Gabriel Cardona informacions sobre el nord d'Àfrica o sobre el tràfic mercantil, especialment el de la sal, que apareixen al *Curial*, ja que Gabriel Cardona havia traficant amb el nord d'Àfrica i, quan ja era instal·lat a Savoia, es dedicà a la importació de sal des d'Eivissa per proveir Monferrato, Milà, etc.

La recerca arxivística sobre aquests dos personatges ha estat complicada; ha estat com buscar una agulla en un paller. La revisió dels registres de Cancelleria d'Alfons el Magnànim no és una cosa que es pugui fer en dos o tres mesos; són 521 registres només del rei, sense comptar els

de les lloctinències de la reina i del rei de Navarra Joan, germà del monarca, més un parell o tres de registres de Varia de Cancelleria, tots de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, sense comptar els que es conserven a València. M'ha ajudat en aquesta tasca de revisió Teresa Huguet. Hem triat els registres que semblaven més apropiats i n'hem pogut examinar trenta-vuit completament i trenta parcialment, en aquest cas per buscar algun document concret del qual teníem una referència cronològica, més quatre de Varia de cancelleria, més els trenta-dos que Andrés Díaz Borràs ha tingut l'amabilitat de mirar per mi a l'Arxiu del Regne de València¹³. Ha estat una recerca que ha donat poc resultat, malgrat el temps que Andrés Díaz hi ha esmerçat, tan generosament; afortunadament, ha pogut documentar, almenys, la presència de Sescases a València, mentre era bibliotecari del rei, com veurem després. Haig d'agrair també a Andrés Díaz Borràs que hagi preguntat a investigadors coneguts que treballen sobre el segle XV a València si havien trobat alguna notícia de Lluís Sescases. Un d'ells, Vicent Graullera, ha tingut l'amabilitat de consultar les seves notes i ha comunicat que no havia trobat res d'aquest personatge. Són ajudes que s'agraeixen perquè tranquil·litzen sobre la possibilitat de passar per alt alguna font important als arxius valencians. També Gemma Colesanti ha tingut l'amabilitat de mirar o fer mirar per a mi algun llibre de Nàpols inaccessible aquí. La recerca arxivística feta, malgrat no ésser completa, ha comportat molta feina i molta fatiga perquè ara s'han de consultar els registres per pantalla. El temps esmerçat no

¹³ Registres de cancelleria vistos completament: ACA, C, reg. 2436, 2437, 2454, 2546, 2597, 2615, 2648-2658; 2697, 2769, 2770, 2773-2776, 2780 2902-2915, 2945, 2929 i 2935. Volums vistos parcialment: 2474, 2475, 2476, 2479-2482, 2509, 2510; 2584, 2595, 2596; 2606, 2607; 2609, 2611, 2612, 2616, 2647; 2698; 2759-2762, 2764, 2777-2779. Registros de Varia: 197, 198, 450, 498. ARV, Real, regs. 26, 29-37, 39-50, 232-233, 393-394, 454-455, 460-462 i Batllia, reg. 45.

està en relació amb els resultats obtinguts, que ha estat d'un o màxim dos documents interessants per registre i en molts registres res. No és una ràtio que ens agradi als historiadors, que busquem temes més amplis per treure més profit del temps dedicat a la recerca arxivística. Però aquesta documentació, completada amb la procedent de fonts publicades i de bibliografia molt variada, crec que ha permès fer alguns avenços notables; si més no, permet conèixer dos personatges fascinants.

LA LOCALITZACIÓ DE "CURIAL E GÜELFA" AL NORD D'ITÀLIA I A FRANÇA

La residència de l'autor, durant un temps, a l'estat de Savoia, a cavall entre els estats actuals de França, Suïssa i Itàlia, i també a l'estat francès després, com a comissari de la croada, com veurem més endavant, explica la localització majoritària de l'obra al nord d'Itàlia, entre Monferrato i Milà i també a França; l'autor, per evitar que la seva novel·la fos interpretada com un retrat dels ducs i de la seva família, situà els esdeveniments en el segle XIII, i en féu protagonistes els Monferrato, veïns dels Savoia, sovint enfrontats, però també emparentats, amb ells. Les coincidències de personatges de la novel·la amb membres de la família Savoia són molt importants: per exemple entre el marquès de Monferrato de la novel·la i el duc Lluís I de Savoia, una persona dèbil i molt amant del luxe cortesà, dels torneigs i dels desafiaments, dominat per la seva muller, Anna de Lusignan, filla del rei Jano de Xipre, de la qual estava molt enamorat i amb qui es casà el 1434. Anna afavorí els xipriotes del seu seguici en els càrrecs cortesans fins al punt de provocar la formació d'una lliga de nobles savoians, el 1446, que el duc volgué castigar. L'intent de castigar els membres d'aquesta lliga fou condemnat pel pare del duc, Amadeu VIII, que tot i

haver abdicat el 1440, després d'esdevenir papa, amb el nom de Felix V, per designació del concili de Basilea, continuava vigilant els afers del ducat. Finalment, després de la intervenció arbitral del rei de França, Carles VII, el duc Lluís hagué de perdonar i fins i tot indemnitzar els nobles savoians¹⁴. A la novel·la, l'intent del marquès d'exiliar Curial, juntament amb altres consellers¹⁵, podria basar-se en aquesta incidència de la política interna de Savoia. En canvi, a la novel·la, la muller del duc de Savoia és germana del duc de Milà, no pas xipriota.

Hi ha semblances entre Güelfa, vídua del duc de Milà a la novel·la i germana del marquès, i la germana del duc de Savoia, Maria, que es casà el 1428 amb el duc de Milà, Filippo Maria Visconti, i en quedà vídua el 1447. A la mort del duc, Maria de Savoia encoratjà el poble milanès a sotmetre's al seu germà, el duc de Savoia. No n'era pas l'hereva però actuà com a senyora del ducat¹⁶. Això explicaria que *Curial* digui que el duc de Milà disposà que la seva vídua fos senyora del ducat i el pogués deixar a qui volgués, però no explica per què, si era així, no residia a Milà, com hauria estat normal si hagués estat senyora, realment, del ducat¹⁷.

En realitat, després de la mort del duc i d'alguns desordres, la República Ambrosiana es féu càrrec, de moment, del govern del ducat; finalment, al cap de gairebé tres anys, fou Francesco Sforza, casat amb Bianca Maria Visconti, filla natural del duc, qui aconseguí imposar-se als altres aspirants a la successió del duc.

¹⁴ Cf. la biografia de F.-Ch. UGINET, *Ludovico I di Savoia, duca di Savoia*, a *Dizionario Biografico degli Italiani*. Cf. també A. BARBERO, *Il ducato di Savoia. Amministrazione e corte di uno stato franco-italiano (1416-1536)*, Roma-Bari, 2002.

¹⁵ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, I, p. 25-26, edició d'A. FERRANDO, p. 45-47.

¹⁶ *Maria di Savoia*, a *Enciclopedia Italiana*. Sobre el seu casament i l'aixovar que aportà: marquès COSTA DE BEAUREGARD, *Souvenirs du règne d'Amédée VIII, premier duc de Savoie, mémoires accompagnées de pièces justificatives et de documents inédits*, Chambéry, 1859. El document de l'aixovar a p. 109 i següents.

¹⁷ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, I, p. 23-25, edició d'A. FERRANDO, p. 45.

La vídua del duc Filippo Maria Visconti, Maria de Savoia, es retirà a Vercelli, dins dels dominis dels Savoia, i degué fer estades a la cort del germà; allà degueren tenir ocasió de tractar-la tant Lluís Sescases com Gabriel Cardona. El perquè l'autor li assignà el nom de Güelfa és un misteri. Potser perquè era filla d'un papa (o més aviat antipapa), Fèlix V, abans Amadeu VII de Savoia?

Molts altres personatges, però, estan relacionats amb l'estada de Lluís Sescases a la cort del Magnànim a Nàpols.

LA RELACIÓ DE LLUÍS SESCASES AMB PERSONATGES DE "CURIAL E GÜELFA"

L'anàlisi de la bibliografia i la documentació del regnat d'Alfons el Magnànim en el seu període de residència a Nàpols revela que molts dels noms i dels caràcters de personatges de la novel·la coincideixen amb persones reals que freqüentaren la cort d'Alfons el Magnànim, on el nostre hipotètic autor va viure molts anys. Els noms i els caràcters de moltes d'aquestes persones foren recollides per l'autor a la novel·la, bé que possiblement combinà els noms i els caràcters al seu gust.

Antoni Ferrando destacà, en la seva introducció a l'edició de *Curial e Güelfa*, que hi havia dues menes de personatges a l'obra: els històrics, que eren realment del temps de Pere el Gran, època en la qual l'autor situa la novel·la, i els contemporanis del mateix autor¹⁸. Efectivament, sembla així; atès que aquests personatges històrics ja han estat identificats pel mateix Ferrando, m'ocuparé només dels que eren contemporanis de l'autor, si he pogut documentar que tingueren algun contacte amb Lluís Sescases, ja que aquests són els que poden provar, de manera indirecta que Sescases és l'autor de *Curial*. Ha estat més fàcil identificar

¹⁸ *Curial e Güelfa*, edició d'A. FERRANDO, p. 24-25.

els que havien freqüentat la cort de Nàpols que no pas d'altres que degué conèixer a la cort dels Savoia o a França. *Curial*. El nom del protagonista, Curial, i alguns trets del seu caràcter i de les seves aficions, pogueren inspirar-se en un personatge de la cort del Magnànim. Hi hagué a Nàpols en aquesta època tres personatges anomenats Curiale, un era Bartolomeo Curiale, de Sorrento, i els altres dos eren fills seus, Gabriele i Marino Curiale, patges d'Alfons el Magnànim; tots dos foren molt experts en torneigs i el rei els professà un gran afecte; el monarca concedí a Bartolomeo i al seu fill Gabriele 20 unces de carlins d'argent sobre els impostos de la província napolitana de Massa l'any 1445¹⁹. L'any 1448, el rei atorgà a Gabriele, que ja figura amb el títol de cavallerís seu, la custòdia de la torre de Pozzuoli i del castell proper de Belvedere, i també, amb caràcter vitalici, el govern de la ciutat de Pozzuoli, amb el mar i mixt imperi²⁰; pocs mesos després, en atenció als serveis i perills a què havia estat exposat per servir-lo, el rei li concedí les rendes de les gabelles majors dels forns i duanes de gra de Scagnano i la batllia de la ciutat de Vico [Equense] i drets sobre les seves gabelles²¹. L'any 1451 li concedí el govern de la ciutat i territori de Sorrento, Vico i Massa i la custòdia del castell que havia d'ésser construït a Vico i consta que tenia també la castlania del castell de Feroleto, a Calàbria²². Ryder destacà la destresa de Gabriele Curiale en els torneigs i que aquesta habilitat li permeté de guanyar el favor del monarca, que hi era molt afeccionat; també li agradava molt la caça amb falcons²³. Sembla que morí jovençà i que el Magnànim estigué present a la seva mort²⁴. Un dels seus germans, Marino Curiale, cambrer del

¹⁹ ACA, C, reg. 2909, f. 165 v. (1445, desembre, 15. Castelnuovo).

²⁰ ACA, C, reg. 2913, f. 48 r.-50 v. (1448, agost, 29. Campament contra Piombino).

²¹ ACA, C, reg. 2913, f. 82 v.-84 r. (1448, octubre, 15. Civitavecchia).

²² ACA, C, reg. 2915, f. 18 r.-v. i 118 v.-19 r. (1451, març, 18. Nàpols).

²³ Alan RYDER, *The kingdom of Naples under Alfonso the Magnanimous: the making of a modern state*, Oxford, Clarendon press, 1976, p. 71-72.

²⁴ F. PETRUCCI, *Correale (Curiale), Marino*, dins *Dizionario biografico degli Italiani*.

rei, també es dedicà als torneigs; pel juny de 1455 s'enfrontà amb altres cinc cavallers napolitans amb el prior de Messina, Sancho de Ayerbe; poc després, el rei li regalà una cadena d'or i dues cadenes més i un collar²⁵. El 1456 participà en una altra justa, presenciada pel rei, amb Iñigo Dávalos, comte camarlenc, Nicolau de Pròixida i altres dos cavallers napolitans²⁶. Marino obtingué les castlanies del castell de Massa Lubrense el 1450, de Bitonto, el 1453, de Monte Sant'Angelo i de Gerace el 1455 i les capitànies de Pozzuoli, de Sorrento, de Vico, de Massa i de Feroletto el 1453, més altres donacions que anaren arribant després. Ignoro si, com en el cas de Curial, aquests personatges s'interessaven per l'estudi. Cal recordar que Alfons el Magnànim tenia pensionats diversos joves perquè seguissin cursos a la seva Biblioteca. De Gabriele Curiale només sabem que és autor d'unes receptes per a la cura de falcons, incloses en una obra sobre medicina per aquestes aus²⁷. Segurament el model de Curial és Gabriele Curiale; la seva ascensió coincidí més amb els anys d'estada de Lluís Sescases que no pas la del seu germà Marino, que devia ésser més jove.

El petit inventari de les concessions reials que obtingueren aquests patges Curiale per uns serveis que consistien només, sembla, a distreure el rei amb les seves habilitats en els torneigs és útil per veure com unes activitats de joc, de festa i d'esport obtenien grans recompenses mentre que les activitats dels diplomàtics, com el mateix Sescases, que treballaven perquè el rei obtingués els acords i les aliances que volia i pogués portar endavant la seva política, obtenien

²⁵ Camillo MINIERI RICCIO, *Alcuni fatti di Alfonso I d'Aragona. Dal 15 aprile 1437 al 31 maggio 1458*, "Archivio Storico per le Province Napolitane", 6 (1881), 1-36, , 231-258, 411-461. He utilitzat, però, un extret amb paginació pròpia, p. 85, notícia de juny de 1455, i p. 91, notícia de les despeses de setembre del mateix any.

²⁶ C. MINIERI RICCIO, *Alcuni fatti*, p. 100, notícia de maig de 1456, del pagament del cadafal des d'on el rei presencià el torneig.

²⁷ F. PETRUCCI, *Correale (Curiale)*, Marino. A. RYDER, *The kingdom of Naples*, p. 90 i 331.

ben poc reconeixement. Sembla que Lluís Sescases devia prendre nota d'aquesta situació anòmala: per triomfar només calia tenir un bell aspecte, vestir molt bé, gastar molts diners en el parament d'un habitatge luxós: vaixela, servei etc., saber lluitar en torneigs i no fer res de profit i portà a l'absurd el model que havia vist a la cort del Magnànim, però també féu llegir i estudiar al protagonista, sobretot quan les coses no li anaven gaire bé. Aquest gust per l'estudi i la lectura devia ésser l'aportació de l'experiència de l'autor al personatge.

Igualment, les circumstàncies del naixement: únic fill d'uns pares ja grans i família potser de paratge, però de pocs mitjans, no coincideixen amb les dels Curiale, que eren cavallers i eren uns quants germans, sinó que potser reflecteixen els orígens del mateix Sescases que, com Curial, fou acollit a la cort del Magnànim a la seva adolescència²⁸.

Júlia Butinyà ha proposat la identificació d'Alfons el Magnànim amb Curial²⁹; no és una proposta gens convincent. *Melchior de Pando*. Un nom que podia haver inspirat el de Melchior de Pando, el procurador de Güelfa, és Francesco Pandone, comte de Venafro, un dels nobles importants del regne de Nàpols, que morí el 1456³⁰. El seu fill Carlo es casà amb Margarida, filla de Jacopo del Balzo i el rei confirmà alguns aspectes dels capítols matrimonials, referents als béns de Margarida³¹. Apareix també un Lluís de Pando, de Nàpols, al qual Alfons el Magnànim atorgà una pensió de 50

²⁸ Sobre la infància de Curial cf. també: Matilde CORTÉS I CAÑIGUERAL, *La infantesa de Curial i una font literària*, a Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant, 1991, Barcelona, PAM, 1993, p. 413-424.

²⁹ Júlia BUTINYÀ I JIMÉNEZ, *Juan de Mena i el Curial: som davant d'un antagonisme polític?*, a *Miscel·lània Joan Fuster*, "Estudis de Llengua i Literatura" a cura d'A. FERRANDO i A. HAUF, V (1992), p. 95-100, i *Si Curial fos Alfons IV*, "Revista de literatura medieval", IV, p. 57-77.

³⁰ *Dispacci Sforzeschi da Napoli. I. 1444-2 luglio 1458*, a cura de Francesco SENATORE, Istituto Italiano per gli studi filosofici, Nàpols, Carlone, 1997, p. 5 (Fonti per la storia di Napoli aragonesa, 1), p. 90, 159 i 440.

³¹ ACA, C, reg. 2906, f. 172 r.-177 v. (1445, juny, 4. Castelnuovo).

unces de pes de carlins de plata anuals sobre els impostos de Roca Gloriosa, territori que li fou concedit en feu³². S'ha dit que, fora del nom, el personatge de la novel·la reflectia probablement l'autor. Cal assenyalar que no tenim cap notícia que Sescases tingués família i, en aquest aspecte, podia coincidir amb el Pando de la novel·la. El càrrec que tingué Sescases a Savoia era el de cap del patrimoni del duc i era similar; doncs, al càrrec que tenia Pando prop de Güelfa a la novel·la.

Boca de Far. Un altre dels personatges de la novel·la que hem pogut identificar, com a membre de la cort del Magnànim és el cavaller "Boca de Far", que a Curial participà en un torneig organitzat pel marquès de Monferrato, s'enamorà de Güelfa i fou desafiat per Curial, que el matà en el combat³³; semblava un nom de broma, però correspon a un personatge real; era un cavaller napolità, com diu la novel·la, i es deia Pietro Bucca di Faro. Fou castlà o governador del castell de Santa Severina i de Torre de Sancti Maurelli. Amb aquests càrrecs l'hem trobat als comptes de Gabriel Cardona, tresorer del ducat de Calàbria. Gabriel Cardona el coneixia, doncs, perfectament perquè li pagava el salari i el dels seus homes³⁴. Però també el pogué conèixer Lluís Sescases perquè era cambrer del rei almenys des de 1442, moment en què el monarca li concedí, amb caràcter vitalici, el càrrec de batlle de la gabella de Manfredònia, el 1444 li donà una vinya³⁵, i el 15 de desembre de 1448, el rei Alfons el nomenà reboster major seu, a més de governador de la ciutat de Santa Severina; pocs mesos abans li havia atorgat la capitania de la ciutat de Càpua³⁶. El 1450, poc després

³² ACA, C, reg. 2905, f. 162 v. (1441, agost, 28. Castell del bosc de Biserno).

³³ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, I, p. 142-185, edició d'A. FERRANDO, p. 100-106.

³⁴ *Fonti Aragonesi*, I, p. 73.

³⁵ ACA, C, reg. 2904, f. 11 v.-12 r. (1442, novembre, 13. Terra de Foggia) i reg. 2907, f. 26 bis v.-27 r. (1444, desembre, 15. Crotone).

³⁶ *Fonti Aragonesi*, I, p. 73. ACA, C, reg. 2913, f. 71 v.-72 v. (1448, octubre, 18. Civitavecchia (Nàpols)).

d'haver rebut l'ofici de justícia de la província napolitana de "Principato citra" (hi havia el territori citra i ultra la serra de Montorio), morí i el seu germà Rinaldo obtingué del rei el govern de Santa Severina i la seva província, amb els castells que hi havia i la Torre de Sancti Maurelli i altres pertinences amb caràcter vitalici³⁷. Segur que el nom havia fet gràcia a Sescases i per això l'introduí a la novel·la.

Frederic de Venosa. Aquest italià esmentat per la novel·la com a acompanyant de Boca de Far en el torneig de Monferrato³⁸ està inspirat, almenys el nom, en el duc de Venosa que, en el moment de la conquesta per Alfons el Magnànim, era Gabriele Orsini del Balzo, germà del príncep de Taranto³⁹. No hi ha coincidència, doncs, exacta perquè l'autor solia introduir algunes variants en els noms que utilitzava, sobretot canviant el nom de fonts. El duc era un dels caps de l'exèrcit d'Alfons el Magnànim; el 1442 el rei li oferí un convit a ell i alguns altres personatges⁴⁰.

Gerardo de Perugia. Era un dels cavallers italians que participaren en el torneig de Monferrato⁴¹. Al servei del rei Alfons hi havia dues persones que portaven com a cognom Perugia: Pietro i Giovanni di Perugia, tots dos mestres bombarders. A més n'hi havia un altre, Concarino di Perugia, al qual foren encomanades algunes tasques diplomàtiques, com ara una missió a Morea l'any 1443⁴². Potser aquesta darrera identificació és la més probable.

El senyor de Vergues. Una identificació important és la del senyor de Vergues, esmentat per *Curial* com a acompanyant del duc de Borgonya en el torneig de Melú⁴³. Crec que

³⁷ ACA, C, reg. 2914, f. 66 r.-67 v. (1450, maig, 20. Castell de Mazzone delle Rose), i reg. 2915, f. 2 v.-4 r. (1450, octubre, 8. Torre del Greco).

³⁸ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, I, p. 178, edició d'A. FERRANDO, p. 118.

³⁹ *Dispacci Sforzeschi da Napoli. I*, p. 5.

⁴⁰ C. MINIERI RICCIO, *Alcuni fatti*, p. 32, notícia del 2 de gener de 1442, i p. 47, notícia del 16 de maig de 1443.

⁴¹ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, I, p. 178, edició d'A. FERRANDO, p. 118.

⁴² C. MINIERI RICCIO, *Alcuni fatti*, p. 25, notícia de 1439, i p. 45 i 59, notícies de 1443.

⁴³ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, II, p. 145 i 147, edició d'A. FERRANDO, p. 195 i 201.

pot identificar-se amb Joan Glimes, senyor de Bergues; la diferència de v a b no és important, es confonen freqüentment. Aquest senyor de Bergues era el cap d'un grup que, l'any 1451, es dirigia en peregrinació al Sant Sepulcre i al qual s'afegí Lluís Sescases. És possible que, abans d'arribar a Nàpols, hagués passat per Roma els darrers mesos de 1450 per guanyar el Jubileu de l'Any Sant. Els documents trobats només miren de resoldre la discòrdia sorgida entre el senyor de Bergues i Guillem Galceran de Ribes, senyor de la caravel·la en la qual havien de viatjar, sobre els capítols del nòlit. Lluís Sescases hagué d'intervenir prop del rei perquè garantís que Guillem Galceran de Ribes faria el viatge, ja que el senyor de Bergues estava inquiet perquè li semblava que no es posava a punt. La caravel·la fou recomanada per Alfons el Magnànim al rei de Xipre i al mestre de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, ja que era habitual que els vaixells que es dirigien a Jaffa toquessin a les illes de Xipre i Rodes⁴⁴. No és indicada la procedència de cada membre d'aquest grup, ni tan sols els noms, fora del nom del senyor de Bergues, però coneixem la procedència de Joan de Glimes perquè era un home piadós i abans, el 1427, ja havia fet un altre pelegrinatge; l'objectiu havia estat Sant Jaume de Compostela. En aquesta ocasió el document informa que es deia Joan de Glimez, noble, senyor de "Berguez", del ducat de Brabant⁴⁵. Anton Espadaler identifica el senyor de Vergues del *Curial* amb els Vergy de Borgonya⁴⁶, però crec que la meua identificació s'ajusta més al nom esmentat a la novel·la i a més Glimes era flamenc, com el Vergues de *Curial*. Brabant havia passat a poder del duc de Borgonya el 1430, però *Curial* situa el senyor de Vergues amb la gent

⁴⁴ ACA, C, reg. 2546, f. 123 v.-124 v. i 125 r. (1451, març, 3, 4 i 5. Torre del Greco).

⁴⁵ Roser SALICRÚ i LLUCH, *Caballeros cristianos en el Occidente europeo e islámico*, a Klaus HERBERS, Nikolas JASPERT eds., "Das kommt mir spanisch vor" *Eigenes und Fremdes in den deutsch-spanischen Beziehungen des späten Mittelalters*, Münster-Berlín, Lit-Verlag, 2004, p. 217-289, concretament p. 282.

⁴⁶ A. ESPADALER, *Una reina per a Curial*, p. 90.

del comte de Flandes, bé que, com que aquest estava malalt, havia posat la seva gent sota el duc de Borgonya al torneig de Melú⁴⁷. La gent del duc de Borgonya s'alià amb els catalans i aragonesos a Melú, transposició de l'autor a l'època de Pere el Gran de l'aliança d'Alfons el Magnànim amb el duc de Borgonya.

Guillaume du Chastel. Curial s'enfrontà amb "Guillalmes de Chastel" a Londres i el vencé; abans havia combatut el seu germà Bertran en el camí de Melú⁴⁸. Guillaume du Chastel és un personatge conegut i documentat; segons Martí de Riquer era un cavaller bretó que fou almirall de Bretanya i lluità contra els anglesos; en el curs d'un desembarcament a Dartmouth fou sorprès per un nombre d'enemics molt superior i fou mort, l'any 1404. Abans havia mantingut correspondència cavalleresca amb el noble Pere de Cervelló per tal d'enfrontar-s'hi en combat. Se suposa que el combat degué tenir lloc a la cort castellana perquè el rei de Castella acceptà d'ésser jutge i fixà el dia de la batalla per al 15 de setembre de 1401 a Segòvia. Poc després Guillaume du Chastel es féu molt famós per un combat entre set cavallers francesos i set anglesos el 19 de maig de 1402. Riquer i també J. Butinyà s'estranyen de la mala imatge que *Curial* dona tant de Guillaume com del seu germà Bertran, que deu correspondre a Tanneguy du Chastel⁴⁹. Tanneguy participà en un altre fet d'armes, que tingué lloc a València el 1407, davant del rei Martí, que enfrontà d'una banda Colomat de Santa Coloma i altres cavallers gascons, i Pere de Montcada contra el senescal d'Hainaut, Jean de Werchin, Jacques de Montenay, Tanneguy du Chastel i Jean "Carmen"⁵⁰.

⁴⁷ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, II, p. 145-146, edició d'A. FERRANDO, p. 195-196.

⁴⁸ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, III, p. 185-193, edició d'A. FERRANDO, p. 357.

⁴⁹ *Lletres de batalla. Cartells de deseiximents i capítols de passos d'armes*, a cura de Martí de RIQUER, I, Barcino, 1963, p. 137-149. Júlia BUTINYÀ, *El nom de Guillalmes de Chastel al "Curial e Güelfa". Una hàbil ironia o una desraonada incongruència*, "Revista de l'Alguer", II (1991), p. 155-163.

⁵⁰ *Lletres de batalla*, I, p. 63-67.

L'antipatia de Lluís Sescases contra els Chastel potser provenia de les tensions que patí amb el cardenal d'Avinyó, que era Alain de Coëtivi, un bretó fill d'Alain III de Coëtivi i de Catherine du Chastel, legat papal a França per a la croada organitzada pel papa Calixt III contra els turcs. El nomenament de Sescases com a comissari de la croada li semblà que disminuïa la seva missió i el papa hagué d'apaivagar-lo, com veurem més endavant; a més, el cardenal no fou gens actiu en els afers de la croada i podem suposar que la relació entre tots dos fou una mica tibant⁵¹. Ignoro si Sescases pogué conèixer el fill de Tanneguy du Chastel i cosí del cardenal, anomenat també Tanneguy du Chastel, que fou nomenat governador del Rosselló per Lluís XI després de l'ocupació del comtat per l'acord signat entre Joan II i Lluís XI per tal d'obtenir ajuda per sufocar la revolta dels catalans contra la seva autoritat⁵².

Jacob de Cleves. Malgrat que no solament Sescases sinó altra gent de la cort del Magnànim tingueren també ocasió de conèixer-lo, cal remarcar la coincidència a la cort del Magnànim amb el duc de Cleves, que la visità com a ambaixador de l'emperador d'Alemanya cap a la fi de l'any 1450. Una nota de tresoreria del primer de desembre recorda que el monarca li oferí un convit i més endavant envià un cavall al seu germà⁵³. Aquest germà havia estat deu anys abans a Barcelona, quan havia acompanyat la seva germana per casar-se amb el príncep de Navarra, és a dir, amb Carles de Viana⁵⁴. El duc de Cleves era nebot del

⁵¹ M. PREVOST, *Coetivi (Alain de)*, a A. BAUDRILLART, A. DE MEYER, É. VAN CAUWENBERG, *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, 13, París, Letouzey et Ané, 1956, col. 195-196.

⁵² Andrew R. SCOBLE, (ed.), *The Memoirs of Philip de Commines. Lord of Argenton, containing the Histories of Louis XI and Charles VIII, Kings of France, and of Charles the Bold, Duke of Burgundy*, Londres, 1855, I, p. 3-4, dona notícies biogràfiques d'aquest personatge en notes.

⁵³ C. MINIERI RICCIO, *Alcuni fatti*, p. 66-67, notícia del primer de desembre de 1450, i p. 74, notícia del 16 de juliol de 1453.

⁵⁴ *Manual de novells ardis vulgarment appellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, I, a cura de Frederic SCHWARTZ Y LUNA i Francesc CARRERAS Y CANDI, Barcelona, Ajuntament, I, 1892, p. 403-404.

duc de Borgonya i Alfons el Magnànim escriví al duc per manifestar-li la seva satisfacció per aquesta visita⁵⁵. Cleves, a més, fou un dels territoris en els quals Lluís Sescases fou comissari papal per a la croada, com veurem més endavant, de manera que tingué ocasió de conèixer més aquests magnats. Recordem que a *Curial e Güelfa*, Curial acompanya a Alemanya un cavaller anomenat Jacob de Cleves, per tal de defensar la duquessa d'Àustria, acusada d'adulteri amb el citat Jacob de Cleves⁵⁶.

El duc d'Àustria. No sembla que Lluís Sescases visités Àustria, però el duc Albert, germà de l'emperador Frederic III, visità Nàpols; hi era el 1452, segurament per assistir a la coronació i al casament del seu germà⁵⁷; llavors figura com a duc d'Estíria, però esdevingué duc d'Àustria el 1458; més endavant, el 1462, s'enfrontà amb el seu germà, l'emperador. També l'emperador havia visitat Nàpols amb motiu del viatge a Roma per coronar-se, el 1452, i per casar-se amb la neboda del Magnànim, Elionor de Portugal, matrimoni que el rei havia negociat⁵⁸.

Ambrosino de Spinola. Hi hagué efectivament a Gènova, a mitjan segle XV, un mercader anomenat Ambrogio Spinola, però no tinc pas informació que actués com a corsari, tal com era el personatge de *Curial*⁵⁹. Un altre Spinola, Ludovico, fou atacat per patrons castellans, Juan i Suero de Nava, que servien al Magnànim, a la costa d'Àfrica aquests anys, mentre que la nau de Francesco Spinola fou depredada per Suero de Nava prop de la platja de Grosseto el 1449⁶⁰; en aquesta època, els Spinola havien estat més aviat víctimes,

⁵⁵ ACA, C, reg. 2658, f. 74 v. (1450, desembre, 16. Torre del Greco).

⁵⁶ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, I, p. 48-94, edició d'A. FERRANDO, p. 56-72.

⁵⁷ C. MINIERI RICCIO, *Alcuni fatti*, p. 70.

⁵⁸ Luigi SIMEONI, *Le Signorie*, Milà, Vallardi, 1950, I, p. 376-378 (Storia política d'Italia).

⁵⁹ Jacques HEERS, *Gènes au XVe Activité économique et problèmes sociaux*, París, École Pratique des Hautes Études. Sixième section. SEVPEN, 1961, p. 344. *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, III, p. 23-26, edició d'A. FERRANDO, p. 279.

⁶⁰ És un dels incidents que apareix en una llista de reclamacions: ACA, C, reg. 2658, f. 102-128 v. (1451, febrer, 11).

que atacants⁶¹. Potser l'autor recordava l'Antonio Spinola que va atacar la Companyia catalana a Gal·lípoli, incident explicat per Muntaner i li va semblar que era més o menys de l'època de Pere el Gran que ell simulava⁶². Altres membres de la família atacaren sovint els catalans els primers anys del segle XIV, especialment quan hagueren d'exiliar-se a Savona el 1317⁶³.

Andria de Nigro. L'altre genovès que apareix al *Curial* com a mercader present a Tunis i que es nega a tornar a Curial els diners que aquest li havia confiat⁶⁴, porta un cognom molt conegut en el món mercantil de Gènova, però el nom no correspon a cap membre conegut d'aquesta família en el segle XV⁶⁵. Tant Ambrosino Spinola com Andria di Nigro paguen l'antipatia profunda que molts catalans sentien pels genovesos després de més d'un segle d'enfrontaments gairebé continus⁶⁶.

⁶¹ Mario DEL TREPPO, *I mercanti catalani e l'espansione della Corona d'Aragona nel secolo XV*, Nàpols, Università di Napoli, 1972, p. 498.

⁶² Ramon MUNTANER, *Crònica*, a JAUME I, Bernat DESCLOT, Ramon MUNTANER, PERE III, *Les quatre grans cròniques*, ed. de F. SOLDEVILA, Barcelona, Ed. Selecta, 1971, p. 867 (cap. CCXXVII).

⁶³ Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Incidència del cors a les relacions amb Orient a l'Edat Mitjana*, a *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'Edat Mitjana*. Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, 16-17 de novembre de 2000), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, p. 259-307, concretament p. 262 i 266-267. <http://handle.net/10261/24060>.

⁶⁴ *Curial e Güelfa*, edició R. ARAMON, III, p. 146 i 163, edició d'A. FERRANDO, p. 336 i 347.

⁶⁵ J. HEERS, *Gènes au XV siècle*, vegeu per l'índex de noms.

⁶⁶ G. PISTARINO, *Genova e Barcellona: incontro e scontro di due civiltà*, a Atti del I Congresso Storico Liguria-Catolagna (1969), Bordighera, 1974, especialment p. 85-88. Vegeu a més els següents treballs de M. T. FERRER I MALLOL: *Els italians a terres catalanes (segles XII-XV)*, "Anuario de Estudios Medievales", 10 (1980), p. 393-467, especialment p. 430-433. <http://hdl.handle.net/10261/24688>; *Catalans i genovesos durant el segle XIII. El declivi d'una amistat*, "Anuario de Estudios Medievales", 26/2 (1996), p. 783-823. <http://hdl.handle.net/10261/24695>; *I mercanti italiani in terre catalane nei secoli XII-XIV*, "Archivio Storico del Sannio", III (1998). *Economia e Territorio nel Medioevo*. Incontro di Studi (Barcelona, 1996). Atti, p. 41-101, concretament p. 49-50. <http://hdl.handle.net/10261/23322>; *La pace del 1390 tra la Corona d'Aragona e la Repubblica di Genova*, in "Miscellanea di Storia Ligure in memoria di Giorgio Falco", Gènova, 1966, p. 157-191. <http://hdl.handle.net/10261/25435>; *Antecedenti e negoziazione della pace di 1402 fra la Corona catalano-aragonesa e Genova: una tentativo per finire la guerra in corsa*, "Archivio Storico Sardo", XXXIX (1998). Studi in memoria del

Dalmau i Roger d'Oluques. Destaquen entre els personatges catalans que surten a la novel·la pel protagonisme que tenen. El primer lluità amb Boca de Far al torneig organitzat pel marquès de Monferrato al seu estat i després ell mateix, Roger d'Oluja i Ponç d'Orcau, juntament amb Curial, desafiaren Boca de Far i altres amics seus italians⁶⁷. Els Oluja eren petits cavallers de la Segarra i només a algú de la comarca se li podia acudir de fer-los protagonitzar torneigs internacionals, bé que sí que eren molt bregosos. S'enfrontaren entre ells no pas en formes més o menys corteses sinó violentes. A finals del segle XIII, Galceran d'Oluja i els seus valedors i Ponç d'Oluja i els seus s'havien enfrontat a les possessions respectives d'Oluja sobirana, o Alta, i l'Oluja de Baix fins i tot tirant amb fonèvol d'un lloc a l'altre, com si fos guerra oberta, motiu pel qual el rei hagué d'intervenir-hi⁶⁸. En el segle XIV, els Oluja protagonitzaren lluites de bàndols amb els Sacirera, una altra família de cavallers de la Segarra, que causaren sovint gran preocupació. El 1388, Dalmau i Bort Sacirera entraren a Cervera a cavall i armats en persecució de Berenguer d'Oluja i el seu bàndol i mataren un dels partidaris d'Oluja, Joan d'Òdena. Els paers de la vila hagueren d'interposar-s'hi⁶⁹. El 1397 fou el rei Martí qui hi intervingué perquè hi estava implicat també Bernat de Boixadors; li manà que ell i també els Oluja i els Sacirera signessin la pau i ho manà també a Ramon d'Oluja i als seus

Prof. Giancarlo Sorgia, p. 99-138. <http://hdl.handle.net/10261/24277>; *I Genovesi visti dai Catalani nel Medioevo. Da amici a nemici*, a *Genova una "porta" del Mediterraneo*, a cura di Luciano GALLINARI, CNR. Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea, Cagliari-Genova-Torino, Genova, Brigati, 2005, p. 137-174. <http://hdl.handle.net/10261/25704>.

⁶⁷ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, I, p. 154, 164-165, 178-182, edició d'A. FERRANDO, p. 102, 106-107. Una descripció dels cavallers Oluja a la p. 111; el desafiament a p. 116-120.

⁶⁸ ACA, C, reg. 105, f. 172 v. (1296, novembre, 3. Barcelona) i 182 v. (1296, novembre, 9. Barcelona). Sobre la situació de totes dues localitats que ara en formen una de sola, les Oluques: *Gran geografia comarcal de Catalunya. 9. La Segarra, l'Urgell i la Conca de Barberà*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1983, p. 69-70.

⁶⁹ Agustí DURAN I SANPERE, *Llibre de Cervera*, Tàrraga, 1972, p. 94.

fills Galceran i Berenguer i altres membres del seu bàndol i als del bàndol Sacirera. Els que no volguessin signar la pau havien d'ésser expulsats de Cervera pel veguer, que a més havia de prendre a Boixadors els castells que tenia pel rei; els nobles Berenguer Arnau de Cervelló i Berenguer de Boixadors havien d'intervenir també en el conflicte per posar-hi pau. L'any 1398 encara continuaven els enfrontaments. Galceran d'Oluja havia anat fins a Saragossa, on era el rei, per signar la pau, però se n'anà sense llicència amb gran indignació del rei⁷⁰. Les lluites continuaren després només entre Boixadors i Sacirera, però dos Oluja, Jaume i Ponç, provocaren un incident a Castellnou, l'any 1400, combatent tota una nit contra un home del poble que s'havia fet veí de Cervera⁷¹. En el conflicte per la successió al tron després de la mort del rei Martí l'Humà, Galceran d'Oluja fou urgellista⁷². L'any 1415, l'host de Cervera atacà el castell de l'Oluja Baixa o Oluges Jussanes, de Ponç d'Oluja perquè l'esmentat noble havia pres un noi que portava blat i muls pertanyents a un veí de Cervera des de les Oluges Jussanes a Cervera i a més s'havia apoderat de coses de casa. Durant l'atac de Cervera foren causats nombrosos danys a la localitat de les Oluges Jussanes, especialment al castell, calaren foc als pallers i la collita i talaren diversos arbres. Ponç d'Oluja denuncià els fets i s'obrí un procés a la cort; cal remarcar que un altre Oluja, Galceran, donà suport als paers de Cervera en aquest plet⁷³. Els noms usats al *Curial* per als Oluja, Dalmau i Roger, no es correspon als que portaren normalment els membres d'aquesta família, almenys pel que en sabem per ara. En

⁷⁰ Daniel GIRONA I LLAGOSTERA, *Itinerari del rey en Martí (1396-1410)*, "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", IV (1911-12), p. 81-184 i V (1913-14), p. 515-654, concretament p. 104, 105 i 112.

⁷¹ A. DURAN, *Llibre de Cervera*, p. 94.

⁷² Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL, *El Compromís de Casp i la noblesa catalana*, Barcelona, Curial, 1973, p. 225.

⁷³ F. Xavier RIVERA SENTIS, *Lo fet d'en Ponç d'Oluja*, "Miscel·lània Cerverina", 15 (2002), p. 39-68.

realitat, els noms escollits semblen més de la família Orcau, mentre que el nom atribuït al membre d'aquest llinatge que surt a *Curial*, Ponç, fou el de diversos membres de la família Oluja.

Ponç d'Orcau. Els Orcau eren nobles, no de primera fila, però tenien una baronia al Pallars formada per diverses localitats: Figuerola, Orcau i Conques. En temps de Pere el Gran, el senyor de la baronia era Ramon d'Orcau; posteriorment trobem al cap de la baronia Arnau d'Orcau, Roger, altra vegada un Arnau, un Pere d'Orcau el 1426 i altra vegada un Arnau el 1462. No hi ha cap Ponç⁷⁴. En el conflicte successori després de la mort de Martí l'Humà, els Orcau, Ramon i Pere foren urgellistes⁷⁵. L'autor de *Curial* assenyala la diferència entre Ponç d'Orcau i els Oluja; mentre que del primer diu que era "home noble de linage", prim, alt, els cabells roigs "e tan gentil que paria que fos fet a pinzell", els Oluja eren molt forts, però no eren gentils "de la persona"; tots, però, eren arditers⁷⁶.

Jaume Perpunter. Entre els personatges catalans que surten al *Curial* hi ha aquest mercader, que ha intrigat els estudiosos. L'autor ens diu que era natural de Solsona, però amb casa a Barcelona. Fou la persona que ajudà Curial i Galceran de Mediona a salvar el tresor que els havia donat Camar⁷⁷. Però només he trobat un Antoni Perpunter, que era paraire a Barcelona i que el 1452 havia estat un dels dos cònsols de l'ofici⁷⁸. No sabem que fos originari de Solsona ni tampoc

⁷⁴ Agustín COY y COTONAT, *Sort y comarca Noguera-Pallaresa*, Barcelona, 1906, p. 332-334.

⁷⁵ S. SOBREQÜÉS, *El Compromís de Casp i la noblesa catalana*, p. 49, 82, 85, 256, 260.

⁷⁶ *Curial e Güelfa*, ed. R. ARAMON, I, p. 154, 165, 178-182, edició d'A. FERRANDO, p. 111, 116-120.

⁷⁷ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, III, p. 146-147, edició d'A. FERRANDO, p. 336-337.

⁷⁸ Claude CARRÈRE, *Barcelona, 1380-1452. Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona, Curial, 1977, I, p. 472. C. BATLLE I GALLART, *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*, Barcelona, CSIC. Departamento de Estudios Medievales, 1973, p. 549.

que comerciés a l'exterior; podria ésser que Perpunter fos un nom inventat pensant en grans companyies mercantils com la dels Llobera o la dels Junyent, que sí eren originaris de Solsona⁷⁹.

Joan Ximenis d'Urrea. A l'època de Pere el Gran hi hagué, efectivament, un senyor de Monteagudo i Alcalatén anomenat així. Posseí els senyorijs d'Alcolea de Cinca, Monflorite, Rafals, Enate i Figaruela i el castell i vila de Xiva i Pedralba al regne de València. Es casà amb una filla de Bernat Guillem d'Entença, Teresa i testà el 1300, després prengué l'hàbit de l'Hospital i marxà a Xipre⁸⁰. Però el Ximénez d'Urrea que degué conèixer Sescases era Lope Ximénez d'Urrea, senyor d'Épila i del vescomtat de Rueda, fill de Pedro Ximénez d'Urrea i de Maria de Bardaixí i casat amb Calatayuba de Centelles i d'Urrea. Lope Ximénez d'Urrea fou virrei de Sicília en temps del Magnànim⁸¹. També hi havia hagut membres de la branca Urrea, senyors d'Alcalatén i a la dels senyors de Biota anomenats Joan Ximénez d'Urrea, a mitjan segle XIV⁸².

La identificació de personatges de la novel·la amb gent que estigué en contacte amb Lluís Sescases, especialment en algun cas, com el del senyor de Vergues o Bergues, company de peregrinació de Lluís Sescases, crec que reforça molt la meua hipòtesi d'autoria per a Sescases, atès que difícilment

⁷⁹ Núria COLL JULIÀ, *Una companyia para el comercio de paños (1400-1484)*, "Anuario de Estudios Medievales", 5 (1968), p. 339-408. C. BATLLE, *Los Llobera en el siglo XV*, "Anuario de Estudios Medievales", 6 (1969), p. 536-552.

⁸⁰ Joaquim MIRÉ I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, edició facsímil, Pròleg i edició de M. T. FERRER I MALLOL, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2004, (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXV), p. 575. A. UBIETO, *Historia de Aragón. Los pueblos y los despoblados*, Saragossa, Anúbar ed., 1984-1986, p. 72, 381, 503, 1056.

⁸¹ Encarnación MARÍN PADILLA, *Aranda y Jarque, señorío de los Ximénez de Urrea*, "Aragón en la Edad Media", X-XI. *Homenaje a la Prof. emérita María Luisa Ledesma Rubio*, Saragossa, Universitat, 1993, p. 553-573, concretament p. 554.

⁸² Enrique MAINÉ BURGUETE, *La carta de población concedida a Tierga por don Pedro de Urrea en 1334*, "Aragón en la Edad Media", X-XI. *Homenaje a la Prof. emérita María Luisa Ledesma Rubio*, Saragossa, Universitat, 1993, p. 527-551, amb genealogies d'aquestes dues branques dels Urrea a les p. 550-551.

trobarem un document que digui clarament que n'era l'autor. És un mètode indirecte d'identificació.

Pel que fa a les corts visitades per Curial, cal destacar que Lluís Sescases visità les corts de Savoia i de Borgonya com a ambaixador d'Alfons el Magnànim i que com a ambaixador del papa visità les corts del rei de França i dels ducs de Borgonya i d'Orleans, tal com ho comentem més endavant. Com a ambaixador del rei de França, Lluís XI, freqüentà la cort francesa i també la cort del rei Ferran de Nàpols, que Lluís Sescases coneixia de temps del Magnànim.

NOTES BIOGRÀFIQUES DE LLUÍS SESCASSES

Els orígens. Lluís Sescases és un personatge del qual ignorem els orígens i malgrat els esforços que hem fet per trobar-los no ho hem aconseguit per ara. Els estudiosos de la llengua creuen, després d'estudiar el lèxic de *Curial*, que l'autor parlava català occidental i que probablement era valencià⁸³. Si hagués trobat qualsevol personatge amb aquest nom a València li hauria seguit el rastre, però no n'he trobat. De fet, estava predisposada a pensar que Sescases era valencià per la gran amistat amb Gabriel Cardona, que era de Morella, però sembla que cal descartar aquesta possibilitat perquè no hi ha cap Sescases documentat que sigui originari de València. En canvi, els indicis dels quals dispo disposo indiquen que podia procedir de la Catalunya occidental. El llinatge Sescases era present, en el segle XV, a Cervera i a Tàrraga⁸⁴. Un notari

⁸³ Germà COLON, *Era valencià l'autor de Curial?*, "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", 61 (1985), p. 83-91. Joan VENY, *Valencianitat de Curial*, a Joan VENY, *Estudis Valencians*, edició a càrrec d'Emili CASANOVA i Antoni FERRANDO, València, Universitat de València, 2009 (Col·lecció Honoris Causa), p. 253-293.

⁸⁴ Hi ha un mercader de Tàrraga, anomenat Ramon Sescases, el 1444: Pere VERDÉS PIJUAN, *"Per ço que la vila no vage a perdició". La gestió del deute públic en un municipi català (Cervera, 1387-1516)*, CSIC, Institució Milà i Fontanals, Barcelona, 2004, p. 486. Una notícia més tardana és la d'un Jaume Sescases tenia terres a Tàrraga, al camí de Balaguer: Josep Xavier MUNTANÉ SANTIVERI, *L'alimentació a l'ajama medieval de Tàrraga*, "Urtx", 22 (2008), p. 122.

anomenat Francesc Sescases apareix com a “scriptor ville Cervarie” pel febrer de l’any 1426 i el mes següent fa el jurament de notari per tota la terra i dominis del rei dient que és “oriundus ville Cervarie” i apareix com a fiador d’altres notaris novells de Cervera durant els anys 1426-1427⁸⁵. Un Francesc Sescases, que segurament és aquest mateix, entrà a la cancelleria reial com a segellador el 1431 i el 1432 és esmentat com a segellador extraordinari, mentre que el 1447 la reina manà al protonotari que l’admetés com a escrivà extraordinari de la seva lloctinència⁸⁶; el 1455 apareix a València com a ajudant del notari regent de la cancelleria de la governació⁸⁷. Francesc Sescases no prosperà a la cancelleria i per aquest motiu degué marxar a València, a una altra cancelleria.

Hi ha encara un altre notari originari de Cervera del mateix cognom: Gabriel Sescases, que obtingué el nomenament de notari el 1439 i que s’inscriví seguidament al Col·legi de Notaris de Cervera⁸⁸.

Eren parents Francesc i Gabriel de Lluís Sescases? és una possibilitat que resta oberta. Encara hi havia en aquesta època a Tàrrrega, ben a tocar de Cervera, un Ramon Sescases, mercader⁸⁹. No trobem cap altra àrea, tan restringida com aquesta, on hi hagi tants Sescases; més aviat és un cognom poc freqüent. Només n’hem trobat un altre, un Joan

⁸⁵ ACA, C, reg. 2929, f. 1 r., 2 r.-v., 3 r., 7 v., 9 r.

⁸⁶ ACA, C, Varia, reg. 498, f. 3 v. (1431, febrer, 11) i Varia 197, f. 3 r. (1432) i Varia 198, f. 190 v. (1447, agost, 2. Barcelona).

⁸⁷ José M. CRUSELLES GÓMEZ, *Els notaris de la ciutat de València. Activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle XV*, Fundació Noguera, Barcelona, 1988, p. 199 (Estudis, 17).

⁸⁸ ACA, C, reg. 2928, f. 143 v. (1439, febrer, 23), trobat per Teresa Huguet en el curs de la recerca que ha fet per a mi. MONTSEITAT GARRABOU PERES, *Documentació referent a l’organització del Col·legi de Notaris de Cervera (1359-1443)*, “Miscel·lània Cerverina”, 8 (1992), p. 195-215, concretament p. 208-209 i 214 i de la mateixa autora: *El Col·legi de Notaris de Cervera (segona part)*, “Miscel·lània Cerverina”, 5 (1987), p. 89-113, concretament p. 110.

⁸⁹ P. VERDÉS, “Per ço que la vila no vage a perdició”, p. 486.

Sescases, veguer de Ripoll l’any 1462, però com que els veguers no eren originaris de la vegueria que governaven, no sabem d’on procedia⁹⁰. Potser algun lèxic valencià usat per Sescases es deu a la influència de Gabriel Cardona. Quan tots dos estigueren a la cort de Savoia formaven un grup de catalanoparlants molt restringit.

Bibliotecari, escrivà i secretari del rei Alfons. Com que tots els escrivans i secretaris de la cancelleria reial eren notaris, vaig pensar que, si trobàvem el nomenament de Lluís Sescases com a notari trobaríem el seu origen, com en el cas de Francesc Sescases abans esmentat. Però Teresa Huguet ha revisat, per encàrrec meu, els cinc registres de la sèrie “Notariorum” entre 1413 i 1434 i el nomenament no ha sortit. Andrés Díaz Borràs, a petició meua, ha examinat el registre Real 26 de l’Arxiu del Regne de València, que també és de “Notariorum”, i tampoc no ha aparegut.

Quan ja estava acabant la recerca, ha aparegut un document que aclareix la qüestió del nomenament notarial de Lluís Sescases. No l’obtingué fins al 1433, quan ja era bibliotecari del rei. El nomenament no esmenta l’origen de Lluís Sescases perquè ja era dins de la casa del rei i fou fet per Alfons el Magnànim com a lloctinent de la reina Joana de Nàpols, encara vivent, dins de les institucions napolitanes, concretament fou nomenat notari de la Camera Summaria, que era una cancelleria. Com que s’havia d’ocupar d’afers de la cort, fou facultat per nomenar un substitut que exercís com a notari a la dita cambra; el nomenament diu que és persona competent, fidel i lleial, però no diu que se sotmetés a un examen. Li fou assignat el salari que percebien els notaris de la Camera Summaria⁹¹.

⁹⁰ P. de BOFARULL Y MASCARÓ, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón. Levantamiento y guerra de Cataluña en tiempos de Juan II*, Barcelona, 1858-1864, XIX, p. 228.

⁹¹ El nomenament fou confirmat posteriorment: ACA, C, reg. 2907, f. 80 v.-81 v. (1445, març, 10. Cosenza).

Ingressà, doncs, a la casa reial abans del 1433 com a bibliotecari; segons un document posterior, era llavors un adolescent⁹²; atès que no era notari, com els membres de la cancelleria, devia tenir alguna altra mena d'estudi, potser a alguna escola catedralícia. El seu nomenament com a notari ens permet de fer retrocedir almenys un any la seva actuació com a bibliotecari. Fins ara la notícia més antiga que teníem de la seva funció com a custodi de la biblioteca del rei era del 1434. En una carta a Joan Olzina, secretari d'Alfons el Magnànim, Guiniforte Barzizza es refereix a Sescases com a "regio librario", a propòsit del préstec d'un llibre de la biblioteca reial, el "De Officiis" de Ciceró⁹³. Segurament degué aprofitar el seu càrrec a la Biblioteca per llegir i ampliar els seus coneixements⁹⁴.

El títol de notari el degué buscar per poder progressar a la cancelleria. De fet, quan es produí una vacant, pel pas de Pere de Besalú a secretari del rei, Lluís Sescases fou nomenat escrivà de manament, el 30 d'agost de 1436⁹⁵; sembla que aquest any, entre març i octubre, Sescases era a València, ja que el 31 de març el batlle general de València li féu pagar 720 sous per al viatge que havia de fer a Nàpols, prop del rei, mentre que el 26 d'octubre lliurà una època pel pagament de 1.100 sous de reials de València fet per la oficina del batlle general per manament del rei, segons carta del 9 de juny, per despeses de canvis i altres causes no especificades; en realitat, el pagament li havia estat fet directament per un mercader, Daniel Barceló, que havia comprat espècies que el rei havia tramès a València. Lluís Sescases és esmentat en tots dos casos com a "guarda de la

⁹² ACA, C, reg. 2908, f. 157 r.-158 r. de la 2ª numeració (1446, març, 4. Tivoli).

⁹³ Gasparino i Guiniforte BARZIZZA, *Orationes et Epistolae*, Roma, 1723, II, p. 106-108. A. RYDER, *The kingdom of Naples*, p. 352, n. 168.

⁹⁴ Els historiadors de la literatura consideren que l'autor de *Curial e Güelfa* tenia cultura literària i havia llegit els clàssics: Lola BADIA, *De la "reverenda letradura" en el Curial e Güelfa*, "Caplletra", 2 (1987), p. 5-18.

⁹⁵ ACA, C, Varia, reg. 197, f. 90 v.

libreria del senyor rey". Desgraciadament, aquestes èpoques no indiquen la procedència de Sescases, com ho fan altres, sinó només el càrrec, que era suficient per a la identificació i localització del personatge⁹⁶; després, Sescases degué anar a Barcelona i el monarca demanà a la reina que fes el compte del que li era degut des del dia del seu nomenament com a escrivà de manament fins llavors i que li pagués. Segons la informació que Sescases havia donat al monarca, la reina Maria hauria volgut pagar-li, però Ramon Batlle, lloctinent del protonotari reial, no se n'ocupà; per aquest motiu el rei insistí en una carta a la reina, del setembre de 1437, perquè li pagués el deute, aprofitant que llavors novament Lluís Sescases havia anat a Barcelona, com veurem seguidament. El monarca féu el mateix manament a Ramon Batlle i també al seu germà, el rei Joan de Navarra i a Pere Ram, canceller i protonotari i uns dies després manà a Mateu Pujades, que era el receptor general del regne, que pagués a Lluís Sescases les despeses generades per un viatge del bisbe de Narni, Iacopo Bonriposi, que sembla que ell havia avançat: 80 lliures, 9 sous i òbol⁹⁷.

En una data que encara no hem pogut concretar, Lluís Sescases passà a ésser secretari del rei Alfons el Magnànim; el 1443 ja ho era segons una anotació de Minieri Riccio i un document d'aquest any també l'esmenta com a secretari⁹⁸; segons Ryder el 1445 era el cap de la secretaria del monarca a Nàpols⁹⁹; no sembla que en un primer moment abandonés la cura de la Biblioteca, almenys encara no el 1437; els consellers de

⁹⁶ L. PILES ROS, *Estudio documental sobre el bayle general de Valencia, su autoridad y jurisdicción*, València, Institución Alfonso el Magnánimo i CSIC, 1970, doc. 737, p. 286 i ARV, Batllia, reg. 45, f. 583 r. Són notícies que m'han estat proporcionades, amablement, per Andrés Díaz Borràs.

⁹⁷ ACA, C, reg. 2900, f. 132 r., 134 r. i 135 r. (1437, setembre, 17. Gaeta) i f. 141 r.-v. (1437, setembre, 26. Gaeta).

⁹⁸ C. MINIERI RICCIO, *Alcuni fatti*, p. 45, notícia del 25 d'abril. ACA, C, reg. 2698, f. 20 v. (1343, juliol, 13. Campament prop de Cittareale), comentat més avall.

⁹⁹ A. RYDER, *The kingdom of Naples*, p. 77.

Barcelona es referiren a ell, en una carta als jurats de Girona, del 30 d'octubre de 1437, com a escrivà de manament del rei "e de la sua libreria guarda". Efectivament, l'any 1437 Lluís Sescases portà a terme la seva primera missió diplomàtica a Barcelona; hi arribà per terra, procedent de Gaeta, el mes d'octubre. Portava una carta del rei del 25 de setembre de 1437 notificant als consellers que el monarca estava a punt de tornar als seus dominis peninsulars, notícia que fou comunicada també a la reina. Aquesta nova produí una gran alegria a Barcelona i fou celebrada amb repicament de campanes i un Te Deum d'acció de gràcies a la catedral i a l'església de Sant Miquel, al qual assistiren la reina Maria i altres autoritats. Però poc després de marxar Sescases arribaren altres missatgers a Barcelona dient que el rei prorrogava la tornada indefinidament¹⁰⁰.

De fet, encara el 1441 és esmentat com a custodi dels llibres del rei i el monarca manà que li lliuressin un llibre que acabava de comprar. El 1443 i potser abans, la Biblioteca era al castell de Capuana, a Nàpols i el rei hi tenia un estudi¹⁰¹.

El 1445 algú dubtà de la seva pertinença a la Camera Summaria i hagué de demanar al monarca la confirmació del nomenament de 1433, que l'atorgà davant dels lloctinents, presidents i altres oficials de la Sommaria i també de Ramon de Perellós, cambrer major del regne de Sicília i governador dels comtats de Rosselló i Cerdanya. També li confirmà una altra concessió de 1436 en la qual li ratificava totes les gràcies i emoluments que haguessin tingut els seus predecessors en el càrrec de notari d'actes de la Sommaria¹⁰².

¹⁰⁰ AHCB, Deliberacions, f. 189, 189 bis, 189 ter, 189 v., 191 v., 192 v., J. M. MADURELL, *Mensajeros barceloneses en la corte de Nápoles de Alfonso V de Aragón 1435-1458*, Barcelona, CSIC, Escuela de Estudios Medievales, 1963, p. 26-27 (docs. de 1437, octubre, 14, 16, 18 i 30). El darrer document fou publicat també per Lluís BATLLE i PRATS, *Nota sobre Luis Sescases, bibliotecario de Alfonso el Magnánimo*, "Analecta Sacra Tarraconensia" 1959, p. 83-87, concretament p. 83-84, que utilitzà la carta dels consellers de Barcelona arribada a Girona.

¹⁰¹ C. MINIERI RICCIO, *Alcuni fatti* p. 30, notícia del 13 de novembre; p. 46, notícia del 6 de maig de 1443.

¹⁰² ACA, C, reg. 2907, f. 80 v.-81 v. (1445, març, 10. Cosenza).

Lluís Sescases fou un secretari reial molt especial. De fet, per ara no hem trobat cartes escrites per ell als registres; no els hem mirat tots però sí una bona mostra dels anys que era secretari. És a dir, no trobem que figuri en el manament. Devia acomplir altres tasques, com ara assistir al consell del rei per tal de poder prendre nota de les cartes que calia escriure i quin havia d'ésser el contingut per transmetre-ho després als que havien de redactar els documents. Sens dubte és una llàstima per als filòlegs, que no podran fer comparacions entre el lèxic del *Curial* i el de les seves cartes. Només hi ha la publicada per la Prof. Cornagliotti¹⁰³.

Potser per fer-lo progressar per un altre camí, el Magnànim elevà Lluís Sescases a la categoria de cavaller, l'any 1446. Aquest mateix any el rei es referia a ell com a conseller i secretari seu, a més de cavaller, quan li féu una concessió, l'única que hem trobat per ara, en atenció als seus serveis i als perills que aquests li podien haver suposat; altres consideracions havien influït en la concessió: els seus serveis com a mestre d'actes, és a dir, notari, de la Camera Summaria, molt especialment, però també l'afecte que el rei li tenia des dels anys de la seva adolescència. La concessió consistia en una pensió anual de 50 unces d'or amb caràcter vitalici. A més, el rei li concedí dret de tret de blat i ordi de Calàbria, executable a parer del rei o dels seus procuradors¹⁰⁴. Potser fou a causa d'aquesta darrera concessió reial que Sescases hagué de posar-se en relació amb Gabriel Cardona que, com veurem, era tresorer i portolà del ducat de Calàbria des d'un any abans, i potser la seva amistat nasqué d'aquest contacte, si no es coneixien d'abans.

¹⁰³ Anna CORNAGLIOTTI, *Catalani alla corte di Savoia*, doc. III, p. 565.

¹⁰⁴ ACA, C, reg. 2908, f. 157 r.-158 r. de la segona numeració (1446, març, 4. Tivoli).

Les missions diplomàtiques per a Alfons el Magnànim. El 1439 el rei l'envià a Basilea, on era reunit un concili ecumènic, amb instruccions per als ambaixadors que ja hi tenia. Segons el memorial que portava, Sescases havia de manifestar als ambaixadors que el rei estava molt content de la seva actuació i que els recompensaria degudament. Havien de demanar la concessió de persecució de les usures que es feien en el seu regne i el coneixement de les causes pies també dels seus regnes, segons la concessió feta a Joan I, que Sescases portava, concessió que havia d'ésser pel major temps possible. El rei volia que es conferís el coneixement d'aquestes qüestions als bisbes de Lleida i Urgell per als regnes peninsulars a l'arquebisbe de Càller i al de Palerm per a Sardenya i Sicília. El monarca volia aquestes concessions per tal de recollir diners per a la guerra d'Itàlia. Sescases també s'havia d'ocupar, en el transcurs de la seva missió, de comprar llibres per al rei¹⁰⁵. No era encara una tasca de gaire responsabilitat en el camp diplomàtic, però podia mostrar si sabia portar a terme les tasques que li havien estat confiades en un país estranger.

Sescases ja havia tornat de la seva missió el mes d'agost de 1439. També sembla que havia visitat els ambaixadors del rei prop del papa Eugeni IV, que des del 1437 havia abandonat el concili de Basilea, en rebel·lia contra ell, i l'havia traslladat a Ferrara. Els que havien romàs a Basilea havien condemnat el papa i havien elegit papa Fèlix V (1439-1449), que era l'exduc Amadeu de Savoia. El rei estava negociant a dues bandes per veure cap on li convenia més inclinar-se.

A la vista de la carta que Sescases li portà dels seus ambaixadors prop d'Eugeni IV, Alfons de Borja, bisbe de València, Berenguer de Fontcoberta i Berenguer Mercader, el rei Alfons els manà que se n'uessin

¹⁰⁵ ACA, C, reg. 2650, f. 97 v. i 98 v. (1439, gener, 29. Càpua), publ. per J. AMETLLER Y VIÑAS, *Alfonso V de Aragón en Italia y la crisis religiosa del siglo XV*, Girona, 1903-1928, p. 638-639 i 313. Ll. BATLLE, *Nota sobre Luis Sescases*.

a Talamone, amb o sense llicència del papa, ja que la seva missió havia fracassat¹⁰⁶. Eugeni IV continuava, doncs, en la seva actitud contrària al Magnànim. Per tant, el monarca decidí cercar l'entesa amb Fèlix V, l'exduc de Savoia, que no es consolidava en el rol de papa per manca d'acceptació de molts prínceps; residia a Lausana (1442) i després a Ginebra. El mateix any 1439, però ja el mes de desembre, li fou confiada una altra missió, la d'anar a terres peninsulars a fi de portar el justícia d'Aragó, Martín Díez de Aux, a Nàpols per tal que allà fos jutjat pel rei, ja que era acusat de greus irregularitats en l'exercici del seu càrrec i d'haver-se comportat amb desacatament davant de la reina Maria, quan aquesta l'havia intimat a renunciar al càrrec. Lluís Sescases havia d'explicar les instruccions del rei al vicecanceller d'Aragó, Juan de Funes, i a la reina. Després, però, les divisions a Aragó per aquesta causa obligaren a prendre una decisió radical, que fou la d'assassinar l'exjustícia en secret, per ordre del mateix rei i així es féu¹⁰⁷. A més del cas del justícia d'Aragó, Lluís Sescases, esmentat encara com a escrivà, havia d'explicar a la reina el desig del monarca d'obtenir un bisbat per a Oriola, separant les terres meridionals de València del bisbat de Cartagena-Múrcia; el rei volia que la nova seu fos encomanada a Pere Roís de Corella, per agrair els serveis prestats pel seu pare Ximèn Pérez de Corella; també donava instruccions per a altres beneficis eclesiàstics, tant de Catalunya, com d'Aragó com de València; igualment manava a Mateu Pujades i a Joan Olzina que s'ocupessin del pagament d'alguns canvis, particularment al mercader florentí "Guitzo de Liquo" Della Casa. El rei demanà a Lluís Sescases que enllestís ràpidament l'afer de Martín

¹⁰⁶ ACA, C, reg. 2694, f. 104 r., publ. a *Diplomatari Borja, 3. Documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1429-1444)*, València, Edicions 3 i 4, Institut d'Estudis Borgians, 2009, doc. 159, p. 257 (1439, agost, 14. Camp reial prop d'Airola).

¹⁰⁷ Andrés JIMÉNEZ SOLER, *El justícia de Aragón Martín Díez de Aux*, "Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos", III/7 (1899), p. 385-391, especialment p. 389.

Díez de Aux i que tractés els afers que li havia encomanat amb Ximèn Pérez de Corella, governador de València, i que tornés ràpidament a Nàpols¹⁰⁸.

Potser Sescases havia tingut ocasió de conèixer Fèlix V quan portà instruccions del rei als seus ambaixadors al concili de Basilea i Alfons el Magnànim pensà que Sescases podia portar a terme una missió prop d'aquest papa. Probablement el monarca i els seus consellers ja havien comprovat que tenia les qualitats necessàries d'orator i capacitat de negociació per portar a terme missions diplomàtiques. Fou així com Sescases, que era llavors secretari d'Alfons el Magnànim, començà a passar de les tasques de cancelleria a les diplomàtiques.

El 5 de desembre de 1441 Alfons el Magnànim envià Lluís Sescases cap a Talamone, amb la galiota de Joan de la Porta, des d'on havia de continuar per terra cap a Basilea. Hi tornà el 1443 per un afer molt important¹⁰⁹. Negocià amb Fèlix V la possible adhesió del rei a la seva causa. El 16 d'abril el rei acceptà l'oferta del papa feta a Sescases de confirmar-li l'adopció com a fill seu feta per la reina Joana de Nàpols, que legitimava la seva conquesta de Nàpols, i d'atorgar-li la butlla per la qual l'Església reconeixeria aquest domini, i de concedir-li una ajuda de 200.000 ducats d'or. El rei demanà tenir Terracina, presa pel seu germà, fins que la Santa Seu li hagués pagat 300.000 ducats que deia que li devia pel trencament d'una treva i prometé que s'aliaria amb la casa de Savoia i que instaria Castella i Milà perquè reconeguessin Fèlix V¹¹⁰. Efectivament, Lluís Sescases tenia la missió d'anar a la cort de Savoia després d'acabar la missió a Basilea¹¹¹.

¹⁰⁸ ACA, C, reg. 2584, f. 225 r.-v. i 227 r. (1439, desembre, 22. Acerra).

¹⁰⁹ C. MINIERI RICCIO, *Alcuni fatti*, p. 31 i 45, notícies del 15 de desembre de 1441 i de 25 d'abril de 1443.

¹¹⁰ ACA, C, reg. 2698, f. 19 v.-20 v. (1443, abril, 16. Nàpols). Jerónimo ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, ed. preparada per A. CANELLAS LÓPEZ, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1967-1986, 6, p. 278. J. AMETLLER, *Alfonso V de Aragón*, p. 467.

¹¹¹ C. MINIERI RICCIO, *Alcuni fatti*, p. 45, notícia del 25 d'abril de 1443.

Fou a partir d'aquesta missió que Lluís Sescases estrenyè llaços d'amistat amb els Savoia.

La notícia que Alfons el Magnànim negociava el seu reconeixement a Fèlix V induí el papa Eugeni IV a mostrar-se més comprensiu amb el monarca que, finalment, prometé donar-li l'obediència mentre que el papa confirmà l'adopció d'Alfons per la reina Joana i li atorgà la investidura de Nàpols i la concessió vitalícia de Benevento i Terracina. Per la seva banda, el rei concedí al papa algunes places i li oferí sis galeres per a la guerra contra els turcs i tropes contra Francesco Sforza, que ocupava la Marca d'Ancona. El rei volia, a més, la legitimació del seu fill Ferran¹¹².

Així doncs, el rei ordenà al cardenal de Vic, que era amb el papa Fèlix, que anul·lava l'acord negociat pel seu secretari Lluís Sescases amb aquest papa¹¹³. Finalment, Fèlix V abdicà el 1449 i li fou reconeguda la dignitat cardenalícia i una legació papal perpètua en els territoris que l'havien reconegut.

L'any 1446 Alfons el Magnànim havia iniciat una guerra contra Venècia i Florència, aliades amb Francesco Sforza per tal de socórrer els estats del papa i els del duc de Milà. Quan morí el papa Eugeni IV, pel febrer de 1447, s'intentà negociar la pau, però finalment Venècia decidí deixar-ho per a després de la mort del duc de Milà, que tothom veia propera. Pel maig, el rei Alfons envià Ramon Boïl, un dels seus consellers més propers i bon militar també, prop del duc; però la situació empitjorava ràpidament perquè els venecians, aprofitant la incapacitat del duc per a reaccionar, travessaren el riu Adda, el 23 de juny, i arribaren als suburbis de Milà¹¹⁴. En aquells moments de

¹¹² J. ZURITA, *Anales*, p. 279-280. La declaració d'obediència a J. AMETLLER, *Alfonso V de Aragón*, p. 852-854.

¹¹³ ACA, C, reg. 2698, f. 20 v. (1343, juliol, 13. Campament prop de Cittareale).

¹¹⁴ Áurea JAVIERRE I MUR, *Alfonso V de Aragón y la República Ambrosiana 1447-1450*, "Boletín de la Real Academia de la Historia", CLVI (1965), p. 191-269, concretament p. 193-196.

perill el duc decidí oferir el govern dels seus estats a Alfons el Magnànim, que s'hauria d'ocupar de la defensa¹¹⁵. En un primer moment, Alfons el Magnànim acceptà l'ofertament del duc per mitjà d'un dels seus millors ambaixadors, fra Lluís Despuig, claver de l'orde de Montesa, al qual fou lliurat el memorial de l'ambaixada el 25 de juny. Abans, el rei Alfons havia garantit al duc que l'ajudaria en la defensa dels seus estats. El rei volia, però, precisar diversos aspectes abans d'acceptar oficialment la donació i encara fra Lluís Despuig hagué de fer un altre viatge a Milà, el 21 de juliol; el 30 de juny el rei expedia un document pel qual acceptava oficialment la donació i decidia que fra Lluís Despuig s'ocupés del govern i de la justícia a Milà i que Ramon Boil dirigís l'exèrcit. Segurament inquiet perquè no li arribava la resposta definitiva, el duc envià Lluís Sescases a Alfons el Magnànim per reafirmar-se en la seva decisió d'oferir el govern dels seus estats al rei. Però quan Lluís Sescases arribà al costat del rei Alfons, aquest havia canviat de parer perquè les circumstàncies havien canviat: els venecians havien aixecat el camp de Lecco, i per tant ja no eren una amenaça imminent per a Milà, i Francesco Sforza havia retornat Iesi al papa i havia negociat un acord amb el rei. El monarca creia que la seva acceptació del govern de Milà disgustaria Francesco Sforza, que aspirava a la successió milanesa i preferí deixar les coses com estaven¹¹⁶. Però aquesta carta, escrita el dia 11 d'agost ja no arribà al duc, que morí la nit del 13 al 14, a les 2 de la nit. Segons una carta del rei a la seva esposa, la reina Maria,

¹¹⁵ El rei no es refereix a aquesta intervenció de Lluís Sescases fins al dia 11 d'agost: Àurea JAVIERRE I MUR, *Aportación documental a las relaciones entre Alfonso V de Aragón y el ducado de Milán*, a *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Actas y comunicaciones*, (Mallorca, 25 setembre-2 octubre 1955), I, Palma de Mallorca, 1999, p. 95-111, concretament doc. 5, p. 110-111.

¹¹⁶ Á. JAVIERRE, *Aportación documental*, p. 95-111, concretament doc. 5, p. 110-111. De la mateixa autora, *Alfonso V de Aragón y la república ambrosiana*, p. 196-198. J. ZURITA, *Anales*, 6, p. 378-379.

estava a punt de posar-se en marxa per anar a ajudar el duc, quan li arribà la notícia de la seva mort. Ramon Boil, conseller i camarlenc, que també devia trobar-se a Milà, informà al rei que el duc l'havia deixat "hereu e successor seu". Malgrat aquesta notícia sorprenent, Alfons abandonà de moment el viatge perquè, segons explicà a la seva esposa, "per novells fets calen novelles deliberacions"¹¹⁷.

En els moments de confusió que seguiren la mort del duc de Milà hi hagué la certesa que el duc havia redactat testament al darrer moment i que havia nomenat hereu Alfons el Magnànim. Ho avisaren al rei els seus representants a la ciutat, particularment Ramon Boil, i també ho recolliren moltes altres fonts. El rei Alfons demanà el testament, però no se sap si realment existí o fou destruït, com també digué algun autor antic¹¹⁸. Zurita en donà detalls sorprenents, però el document no s'ha conservat i per tant no se sap si realment existí o fou una fabulació d'algú proper al duc¹¹⁹.

Fins a aquells moments de dificultats hi havia hagut sempre el sobreentès que la filla natural del duc, Bianca Maria Visconti, casada amb el condottiere Francesco Sforza, n'havia d'ésser l'hereva. Però quan es produí la mort de Filippo Maria Visconti, que no era pas inesperada, ni el duc de Savoia ni Alfons el Magnànim ni Francesco Sforza, ni Carles d'Orleans, fill de Valentina Visconti, no foren capaços d'actuar amb la urgència i la contundència necessàries i a Milà s'hi proclamà la República Ambrosiana. En un primer moment el rei intentà mantenir els seus drets a la successió del Visconti i envià una ambaixada a la comunitat de Milà, s'oferí a ajudar-los contra els seus enemics i es queixà dels atacs contra la gent de Ramon Boil, que havien anat a ajudar-

¹¹⁷ ACA, C, reg. 2657, f. 5 r.-v. (1447, agost, 24. Prop de Passarano).

¹¹⁸ Á. JAVIERRE, *Alfonso V de Aragón y la República Ambrosiana*, p. 200-204, on esmenta el testimoni de diversos documents i de cròniques del temps i posteriors sobre aquest testament.

¹¹⁹ J. ZURITA, *Anales*, 6, p. 379.

los. Però potser calia que passés l'esclat revolucionari, que havia portat a la destrucció del castell dels Visconti i la crema de molts documents, especialment fiscals¹²⁰.

De moment, el Magnànim deixà de banda les reclamacions i davant la realitat de la guerra amb Florència i Venècia, es traslladà a la Toscana, aquell mateix estiu, i s'apoderà de Castiglione della Pescaia pel desembre de 1447. En els mesos posteriors s'iniciaren moltes negociacions al nord d'Itàlia, també amb el ducat de Savoia, encomanades a Lluís Sescases, com era habitual. El 19 de febrer havia tornat d'aquesta ambaixada i n'havia exposat els resultats al rei. Llavors també havien arribat prop del rei uns ambaixadors de Savoia: Noddi de Mentone i Francesco de "Thomatis", que sembla que no portaven poders prou amplis per signar un acord. Per aquest motiu, el rei Alfons avisava el duc de Savoia que li enviava novament Lluís Sescases¹²¹.

Mentrestant la República Ambrosiana havia pres al seu servei Francesco Sforza perquè la defensés contra els venecians, però els dirigents, temerosos de les seves aspiracions a l'herència ducal es posaren en contacte amb el rei Alfons, que pel maig de 1448, informava la seva esposa, la reina Maria, que estava planejant una lliga amb la comunitat de Milà i que l'havia presa sota la seva protecció¹²². Aquesta lliga es portà a terme efectivament i, en vista que no s'arribava a una solució a les converses de pau amb Venècia i Florència els declarà novament la guerra; el conflicte cansava Savoia i la República Ambrosiana i totes dues intentaren negociar per separat amb Venècia, cosa que el Magnànim no consentí. L'aliança amb la comunitat milanesa es reforçà amb un nou acord pel març de 1449, atès que Francesco Sforza l'havia traït i l'atacava¹²³.

¹²⁰ A. JAVIERRE, *Alfonso V de Aragón y la República Ambrosiana*, p. 203-204.

¹²¹ ACA, C, reg. 2657, f. 43 v. (1448, febrer, 19. Albarese di Aquevive).

¹²² ACA, C, reg. 2657, f. 51 r.-v. (1448, abril, 19. Albarese di Grosseto).

¹²³ A. JAVIERRE, *Alfonso V de Aragón y la República Ambrosiana*, p. 207-220. ACA, C, reg. 2657, f. 191 v.-193 r. (1448, juliol, 1. Campament contra Piombino).

En aquest context, no és estrany que aquest mateix any 1449, Lluís Sescases rebés l'encàrrec de preparar un tractat entre Alfons el Magnànim i el duc Lluís de Savoia. La negociació final fou portada a terme a la cort d'Alfons el Magnànim pels ambaixadors del duc de Savoia Nicodi de Mentone, cavaller; Gaspar de Teramo, doctor en decrets, i Lluís Sescases, cavaller; el tractat fou signat el 27 de juny; era una lliga militar i política de defensa mútua i de defensa de les llibertats dels milanesos contra el comte Sforza, que intentava apoderar-se de Milà; les despeses militars havien de repartir-se a raó de tres cinquenes parts per al rei Alfons i dues cinquenes parts per al duc de Savoia: el protagonisme en el text el tingué Nicodio de Mentone i el mateix rei; Lluís Sescases figura entre els testimonis¹²⁴. En cartes de primers de juliol, quan el rei acusà rebut de les credencials de Nicodio de Mentone, de Gaspar de Teramo i de Lluís Sescases reconeixia el treball d'aquest darrer en la negociació. Sembla que ells mateixos havien estat enviats abans pel rei Alfons al duc. Nicodi de Mentone i Lluís Sescases, cavallers i consellers, havien de tornar encara novament prop del duc per exposar-li un altre missatge del rei.

En el seu viatge cap a la cort de Savoia, els ambaixadors Nicodio de Mentone, Gaspar de Teramo i Lluís Sescases havien de visitar a la cort pontificia el cardenal Lancelot de Lusignan per aconseguir provisions eclesiàstiques per a Sicília i per demanar un cardenat per algun súbdit del Magnànim. Sembla que aquests mateixos ambaixadors ja havien visitat el cardenal de Lusignan en el viatge d'anada a la cort del rei Alfons. Les cartes sobre els afers que interessaven el rei havien estat confiades a Lluís Sescases. Després de la visita a la cort de Savoia, juntament amb els altres ambaixadors, Sescases havia de prosseguir viatge sol

¹²⁴ ACA, C, reg. 2697, f.24 r.-28 r. (1449, juny, 27. Nàpols). Cf. sobre el tractat, malgrat que ha vist el document conservat a Torí: A. CORNAGLIOTTI, *Catalani alla corte di Savoia*, p. 555.

cap a Alemanya, per visitar un duc de nom no indicat i a la cort del duc Felip de Borgonya. El rei comunicava al duc que pensava enviar tropes de cavall i de peu per defensar la comunitat de Milà contra “el govern dels tirans”, segurament referint-se a Francesco Sforza, i que ho feia en confederació i lliga amb el duc de Savoia, cosí seu. El monarca esperava que aquestes notícies li serien grates. Lluís Sescases havia d'ampliar aquesta informació al duc. A la tornada d'aquest viatge, Lluís Sescases havia de passar novament per la cort del duc de Savoia per informar-lo del resultat d'aquestes ambaixades. Dilatà, però, el viatge de retorn per causes que no són explicades a la carta del rei, que al·ludeix a la de Sescases. Hi havia afers que el retenien on es trobava i el rei aprovà la seva actuació i la diligència i l'amor posats en el seu servei¹²⁵.

Mentrestant, la comunitat milanesa acabà pactant per separat amb Venècia per aconseguir la seva ajuda contra Francesco Sforza, però finalment hagué de retre's a aquest cabdill, que hi entrà amb la seva esposa el 25 de març de 1450. Aquest esdeveniment canvià les aliances a Itàlia i portà el rei Alfons i Venècia a fer la pau i a aliar-se contra Francesco Sforza¹²⁶.

Les ambaixades motivades per la lluites encaminades a obtenir el control de Milà estrenyeren les relacions de Lluís Sescases amb la cort de Savoia, que s'havien iniciat per l'afer del papat de Felix V. Possiblement rebé alguna oferta per incorporar-se a la cort de Savoia. Pel març de 1451 Sescases havia tornat a Nàpols com a ambaixador del duc de Savoia i el Magnànim li confià la seva resposta¹²⁷.

En aquells moments Lluís Sescases preparava el seu viatge de peregrinació al Sant Sepulcre en la caravel·la del cavaller

¹²⁵ ACA, C, reg. 2656, f. 175 v.-176 v. (1449, juliol, 9. Castellnou de Nàpols) i reg. 2658, f. 23 v. (1449, novembre, 17. Torre del Greco).

¹²⁶ A. JAVIERRE, *Alfonso V de Aragón y la República Ambrosiana*, p. 223-225.

¹²⁷ ACA, C, reg. 2655, f. 129 r. (1451, març, 5. Torre del Greco).

i conseller del rei Alfons Guillem Galceran de Ribes, en companyia d'un grup dirigit per Joan Glimes, senyor de Bergues, personatge que, segons ja he dit a l'apartat de la relació de Lluís Sescases amb personatges de *Curial*, crec que cal identificar amb el senyor de Vergues de la novel·la. El pelegrinatge no es degué portar a terme fins a l'abril o el maig perquè Lluís Sescases necessitava un cert temps per anar i tornar de la seva ambaixada a Savoia i la caravel·la encara no era a punt el mes de març¹²⁸.

A la tornada del pelegrinatge a Terra Santa, pel novembre del mateix any 1451, Lluís Sescases sembla establert ja a Savoia, primer com a ambaixador permanent d'Alfons el Magnànim però, pel maig de 1452, ja no comptà amb ell quan el rei envià un ambaixador a Savoia per convèncer el duc, juntament amb l'ambaixador venecià que calia iniciar la guerra contra el duc de Milà, Francesco Sforza, i contra Florència abans que la comencessin ells, que ja s'estaven preparant. El memorial de l'ambaixador, Jaume Perpinyà, no fa cap referència a la possibilitat de fer intervenir Lluís Sescases a la negociació o de demanar-li que exercís la seva influència prop del duc¹²⁹.

Sembla que hi va haver un cert trencament entre el rei i Sescases. El fet d'haver marxat de la cort del Magnànim per instal·lar-se a una altra cort indica clarament que no estava content. A. Espadaler ha afirmat que l'autor de *Curial* era urgellista i antialfonsí¹³⁰. No crec que pogués ésser urgellista perquè no havia viscut aquella crisi; era adolescent quan entrà al servei del rei, segurament vers 1430. Tampoc no crec que fos antialfonsí; potser no aprovava la relació del rei amb Lucrezia d'Alagno, com el seu amic Gabriel Cardona, que sí que era antialfonsí, com veurem més endavant. Sescases estava decebut per no haver obtingut un premi adequat als seus serveis i potser començava a sentir-se arraconat.

¹²⁸ ACA, C, reg. 2546, f. 123 v.-124 v. i 125 r. (1451, març, 3, 4 i 5. Torre del Greco).

¹²⁹ ACA, C, reg. 2697, f. 138 r.-139 r. i 139 v.-140 v. (1452, maig, 21. Pozzuoli).

¹³⁰ A. ESPADALER, *Una reina per a Curial*, p. 248.

Al servei del duc de Savoia. Al començament de l'estada de Lluís Sescases a Savoia consta que encara tenia la consideració d'ambaixador del Magnànim i el duc li atorgà, el 8 de novembre de 1451, una ajuda complementària consistent en 500 florins i una recompensa per les despeses de sojorn durant les negociacions¹³¹. Suposo que Lluís Sescases devia tenir unes qualitats notables, altrament no hauria estat requerit a servir corts diverses; tractant-se d'un home dedicat a la diplomàcia podem pensar en intel·ligència, cortesia, discreció i habilitat negociadora, a més de dots d'oratória; devia haver après el francès perquè gairebé sempre era enviat a corts que el parlaven. La permanència durant molts anys a la cort del Magnànim era també motiu d'interès per obtenir els seus serveis; era una cort molt prestigiosa i, com deia el papa Calixt III, els que hi havien treballat eren capaços de fer qualsevol tasca complicada.

Pel setembre de 1453 Lluís Sescases ja se sentia molt bé a Savoia i escriví una carta a en Gabriel, sense dir en cap ocasió el cognom, però que és amb tota seguretat Gabriel Cardona; l'anomena "mossèn molt magnífich e mon maior frare"; se'n despedeix com "vostre menor frare Luis Çescases" i a l'adreça hi diu: "molt magnífich e mon maior en Gabriel". És segurament una fórmula per demostrar una gran amistat, bé que tampoc no podem descartar que fossin parents. A la carta, Lluís Sescases anima Gabriel a anar tot seguit al seu costat. Sembla que ja anteriorment li havia escrit per aconsellar-li que anés a la cort de Savoia amb ell. Ara hi insisteix: "Yo, mossèn, -diu- no-m vull loar, emperò no haguí jamás tant en la casa de Savoya com huy". Diu també que "Madama", és a dir, la duquessa, li havia escrit demanant-li que anés tot seguit a Tonon, no gaire lluny d'on era ell, a Ginebra, per donar a entendre que realment era

¹³¹ A. CORNAGLIOTTI, *Catalani alla corte di Savoia*, p. 555.

molt apreciat. Li recomanava que no esperés un sol dia i que si canviava de parer i no hi volia anar, li ho avisés. La carta fou escrita el 19 de setembre¹³²; des de primers de gener de 1454 Gabriel Cardona no solament ja era a la cort dels Savoia sinó que n'havia estat nomenat tresorer.

El 1454, malgrat que Sescases era considerat encara a Savoia com a ambaixador del Magnànim, ja li fou confiat algun afer de la tresoreria com a substitut d'un tal "Pietro de Muris"¹³³ i també havia obtingut el càrrec de conservador general del patrimoni i conseller del duc; consta amb aquests títols en l'arrendament per tres anys que li fou concedit de les "halles", és a dir, del mercat vell i nou de Ginebra, pel qual havia de pagar 1.500 florins anuals; malgrat que el preu de l'arrendament seguia models anteriors, devia ésser prou favorable a l'arrendador ja que el duc esmentava el seu agraïment a Sescases, que li havia deixat una quantitat que necessitava per a fer un pagament¹³⁴. El 1461 obtingué la concessió de les salines de Tarantasia, com a premi als seus serveis. Consta que el 1462 presidia una comissió especial per als delictes que es cometien en el ducat de Savoia i després és esmentat com a capità de justícia. El mateix any, el duc autoritzà Lluís Sescases per requisar vitualles per portar a terme una expedició a Xipre¹³⁵.

El fet de viure a la cort dels Savoia, que a més de terres italianes comprenia terres franceses i provençals, com eren les de Niça, expliquen les influències occitanes al *Curial* i

¹³² A. CORNAGLIOTTI, *Catalani alla corte di Savoia*, doc. III, p. 565. (1453, setembre, 19. Ginebra)

¹³³ A. CORNAGLIOTTI, *Catalani alla corte di Savoia*, p. 555 i 569.

¹³⁴ L'arrendament comprenia el pes i els obradors dels mercats, com també els drets de la mensa episcopal, ja que de fet el duc ho arrendava en nom del seu fill Pere, bisbe de Ginebra, que era molt jove. El preu de l'arrendament s'havia de pagar la meitat per la fira de Tots Sants i l'altra meitat per la fira de Pasqua: Édouard MALLER, *Mémoire historique sur l'élection des évêques de Genève (II)*, "Mémoires et documents (publiés par la Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève)", V (1847), p. 127-355, concretament p. 295-296.

¹³⁵ A. CORNAGLIOTTI, *Catalani alla corte di Savoia*, p. 555 i 569.

el fet que la família ducal tingués el francès com a llengua familiar, explicaria que *Curial e Güelfa* utilitzí a vegades el nom francès de localitats occitanes, particularitat que ha fet notar el professor Ferrando¹³⁶.

Serveis diplomàtics al primer papa Borja, Calixt III. L'any 1455 Alfons de Borja havia estat elegit papa amb el nom de Calixt III¹³⁷. Lluís Sescases havia tingut ocasió de tractar-lo quan, tornant de Basilea per portar instruccions del rei als seus ambaixadors al concili, visità també els ambaixadors prop del papa Eugeni IV, entre els quals figurava Alfons de Borja, com ja hem comentat abans¹³⁸. Més tard, segur que coincidiren a la cort napolitana.

La croada contra els turcs fou una de les preocupacions fonamentals del pontificat de Calixt III, que havia assolit el soli pontifici només dos anys després de la pèrdua de Constantinoble per al món cristià. La preparació de la croada exigí un gran desplegament diplomàtic, per tal de demanar la col·laboració dels estats europeus, i econòmic per tal de recollir la dècima per a la croada. Lluís Sescases participà en aquestes tasques des de 1455.

El mateix any 1455 de la seva elecció Calixt el nomenà comissari de la croada a França, al Delfinat, a Savoia, a Lieja, Cambrai, Utrecht, i a part d'Alemanya, concretament Metz, Renània, Cleves i Berg i també a Berna. Lluís Sescases tenia el pedigrí d'haver servit una cort admirada per la seva eficàcia, amb l'avantatge que ja no hi era, cosa que no podia interferir amb les relacions més aviat dolentes que Calixt III tingué amb el rei després d'haver esdevingut papa. Cap a la

¹³⁶ A. FERRANDO, *Sobre el marc històric de 'Curial e Güelfa'*, p. 363-366. Curial també té una influència italiana molt forta: *ibidem* p. 352. És comprensible per la llarga estada a Itàlia de l'autor.

¹³⁷ Cf. sobre l'elecció: Miguel NAVARRO SORNI, *Alfonso de Borja, papa Calixto III en la perspectiva de sus relaciones con Alfonso el Magnánimo*, Institució Alfons el Magnànim, València, 2006, p. 213-238.

¹³⁸ Sobre aquesta ambaixada: *ibidem*, p. 166-170.

fi d'octubre de 1455, Sescases sortí de Roma cap a França. El 21 de maig de 1456 el papa li concedí una pensió de 100 florins mensuals, des de la fi d'octubre de 1455, pel càrrec de comissari, i li concedí diverses atribucions per tal d'exercir aquest càrrec: el 29 de setembre el facultà per publicar les indulgències de la croada, delegar i demanar comptes a tots els col·lectors, el 29 d'octubre el nomenà dipositari general a França amb facultat de visitar i demanar comptes als col·lectors; d'altra banda, fou autoritzat a comprar o manar fabricar naus per a la croada i a fer pactes o composicions amb la dècima i contractar exèrcits de mar i de terra; el 25 de gener del 1457 fou facultat per delegar les seves tasques en altres perquè no podia ésser a tot arreu, en una demarcació tan gran com li havia correspost; el 29 del mateix mes obtingué poders per concedir lliure elecció de confessor als que donessin almoines entre un i sis florins; el 28 d'abril el papa li manà que intimés els que tinguessin béns de la croada a lliurar-los dins de del termini de quinze dies, sota amenaça d'ésser excomunicats en cas contrari i el 10 de juny l'autoritza a convocar tots els predicadors de qualsevol orde religiós perquè prediquessin la croada¹³⁹.

Lluís Sescases també portà a terme algunes activitats de caràcter diplomàtic i com a tal és designat sovint com a nunci o com a "orator", és a dir, ambaixador apostòlic. El mes de maig de 1456, el papa sol·licità al rei francès que col·laborés en la flota de la croada contra els turcs que preparava, però el monarca s'excusà dient que la incertesa de les seves relacions

¹³⁹ José RIUS SERRA, *Catalanes y aragoneses en la corte de Calixto III*, "Analecta Sacra Tarraconensia", 3 (1927), p. 193-330, concretament p. 241-242 i 323. J. RIUS SERRA, *Regesto Ibérico de Calixto III*, Barcelona-Madrid, CSIC, 1948-1958, II, p. 132, doc. 1967, p. 255, doc. 2345; p. 263, doc. 2374; p. 277-278, docs. 2426-2429; p. 351, doc. 2675, p. 355, doc. 2691; p. 357, doc. 2695; p. 465, doc. 3051; p. 516, doc. 516. Matteo SCIAMBRA; Giuseppe VALENTINI; Ignazio PARRINO, *Il "Liber Brevium" di Callisto III. La crociata, l'Albania e Skanderberg*, Palermo, Centro Internazionale di Studi Albanesi. Palermo; Instituto Universitario Orientale. Napoli; Instituto di Studi Albanesi dell'Università di Roma; Fondazione Giorgio CINI. Venezia; Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, 1968, p. 108, nota.

amb Anglaterra l'obligaven a estar en guàrdia, no solament, doncs, no col·laborà sinó que, a més, prohibí el pas de tropes a través de França, la promulgació de la butlla de la croada i la col·lecta de la dècima per a la guerra. Aquesta actitud provocà les protestes del papa i esforços perquè es fes la pau entre França i Anglaterra, a fi que no pogués ésser utilitzada aquesta excusa. El cardenal legat Alain, del títol de Santa Pràxedes –és a dir, el fill de Catherine du Chastel que hem mencionat en parlar de Guillaume du Chastel– era l'encarregat de negociar amb Carles VII; el papa li recomanà Lluís Sescases, però sembla que el cardenal no estava gaire content del nomenament i el papa procurà calmar-lo assegurant-li que Sescases estaria sempre a les seves ordres; posteriorment, però, el papa mostrà al cardenal el seu disgust al cardenal per la seva passivitat i li recomanà que desmentís amb èxits la broma que corria sobre ell com a legat inútil i aconseguís que es publicués la butlla de la croada i que es pogués col·lectar la dècima, ja que França, el primer regne cristià, era l'únic que no feia res per la croada; el papa aprofità la carta al cardenal legat per comunicar-li la gran notícia de la victòria de Belgrad sobre els turcs que l'havia admirat perquè havia estat obtinguda per un petit grup de plebeus, sense la direcció de cap príncep ni rei, sota el comandament del voivoda Joan Hunyadi, mentre que els reis i prínceps, malgrat l'enorme perill, no feien res; Lluís Sescases havia de completar la informació al cardenal¹⁴⁰. El legat i el papa finalment aconseguiren que es permetés l'exacció de la dècima, però que els diners no sortissin del regne i servissin per a la construcció de galeres per a la croada¹⁴¹.

¹⁴⁰ L. PASTOR, *The History of the popes from the close of the middle ages*, 1891, II, p. 277. També J. RIUS, *Catalanes y aragoneses*, p. 241-242. J. RIUS, *Regesto ibérico de Calixto III*, II, p. 374, doc. 2758. M. SCIAMBRA; G. VALENTINI; I. PARRINO, *Il "Liber Brevium" di Callisto III*, II, p. 98. (1456, octubre, 8). A. Espadaler assenyala a *Una reina per a Curial*, p. 248, que l'autor devia exercir algun càrrec que li permeté tenir la notícia de la batalla de Belgrad sense deformacions: ho encertà plenament perquè l'autor, és a dir, Sescases, treballava per al papa en la preparació de la croada i hagué de transmetre i comentar la notícia.

¹⁴¹ M. NAVARRO, *Calixto III*, p. 548.

A Sescases el papa li encarregà la missió de reconciliar el rei amb el seu fill, el delfí, confiant segurament en la seva experiència diplomàtica. Havia de mirar de convèncer el delfí ja que el papa considerava que aquesta reconciliació era necessària per a la col·laboració francesa a la croada; no sembla pas que se'n sortís¹⁴². Sembla que la idea d'aquesta reconciliació devia haver sortit d'una entrevista prèvia de Lluís Sescases amb el rei de França perquè en una lletra del papa al rei anunciant-li una nova visita de Sescases li deia que faria tot el possible perquè assolís la concòrdia amb el delfí i la de França amb Anglaterra, però li demanava la seva ajuda per a la croada¹⁴³.

Com ja he dit abans, el papa tenia una gran confiança en Lluís Sescases; malgrat les seves topades constants amb Alfons el Magnànim, el papa apreciava la gent que s'havia format a la seva cort; l'alabà en les cartes al cardenal d'Avinyó, valorà el consell de Sescases sobre el lloc més adequat on organitzar la flota papal per a la croada, a Marsella o a les terres de l'Església. El papa, després de considerar-ho, decidí que es fes a terres de l'Església i tranquil·litzà el cardenal d'Avinyó, nomenat legat per a la flota, que sembla que no havia acceptat de bon grat el nomenament de Lluís Sescases també per a la preparació de la flota. Comentà que fer construir llenys i galeres i comprar les coses necessàries per a l'armament de la flota no era un treball adequat i "honest" per al cardenal, mentre que sí que era honest per a Lluís Sescases, que ja hi estava acostumat i tenia experiència, perquè el rei d'Aragó havia fet molts exèrcits marítims. El papa comptava amb la bona voluntat del duc de Savoia per deixar passar la fusta

¹⁴² M. SCIAMBRA; G. VALENTINI; I. PARRINO, *Il "Liber Brevium" di Callisto III*, doc. 50, p. 84. És la credencial adreçada al príncep, que llavors se n'havia anat a la cort del duc de Borgonya, on Sescases havia d'anar, també, per veure el duc.

¹⁴³ M. SCIAMBRA; G. VALENTINI; I. PARRINO, *Il "Liber Brevium" di Callisto III*, doc. 51, p. 84.

alpina, necessària per a la construcció de la flota, sense pagar impostos de pas¹⁴⁴.

El mes d'agost de 1456 el papa reprovava un altre comissari pontifici, Lluís Gacet, de l'orde de la Cartoixa, que havia d'ocupar-se de la col·lecta de la dècima a Escòcia, als comtats d'Holanda i Zelanda, així com a Gelderland i a Cleves, perquè no l'informava dels afers i li anunciava que li enviava Lluís Sescases per tal de tenir notícies del duc de Borgonya i recollir el que s'hagués recaptat per a la croada perquè les despeses eren enormes; tots dos i Antoni Ferrer, que també era comissari a Borgonya, havien de fer complir les peticions papals¹⁴⁵. Efectivament, el mateix mes d'agost, el papa anunciava al duc de Borgonya la visita de Lluís Sescases i també advertia del seu viatge Antoni Ferrer¹⁴⁶. La visita degué allargar-se i el 4 d'octubre de 1456 el papa expedí a Sescases una credencial per a un noble, segurament el duc de Borgonya, i escriví al mateix duc i a Lluís Sescases, que el duc havia rebut grans concessions econòmiques de l'Església per a la Croada i que encara no havia fet res per la fe; li demanava que lliurés almenys una part del que havia recaptat per tal de poder sostenir la flota pontificia, que ja era a Orient atacant les costes turques i que generava unes despeses enormes¹⁴⁷. Pel novembre de 1456, Lluís Sescases havia de visitar novament el rei de França i els ducs de Borgonya i de Savoia; al primer havia d'informar-lo de les relacions amb Anglaterra i als ducs d'altres qüestions com ara de la decisió del rei de

¹⁴⁴ J. RIUS SERRA, *Regesto Ibérico de Calixto III*, II, p. 256-257. M. SCIAMBRA; G. VALENTINI; I. PARRINO, *Il "Liber Brevium" di Callisto III*, doc. 49, p. 84 i doc. 54, p. 85.

¹⁴⁵ M. SCIAMBRA; G. VALENTINI; I. PARRINO, *Il "Liber Brevium" di Callisto III*, doc. 43, p. 82-83.

¹⁴⁶ M. SCIAMBRA; G. VALENTINI; I. PARRINO, *Il "Liber Brevium" di Callisto III*, doc. 52, p. 84.

¹⁴⁷ L. PASTOR, *History of the popes*, II, p. 38. J. RIUS, *Catalanes y aragoneses*, p. 241. M. NAVARRO, *Calixto III*, p. 564-565. J. RIUS, *Regesto ibérico de Calixto III*, p. 271-272, doc. 2404. M. SCIAMBRA; G. VALENTINI; I. PARRINO, *Il "Liber Brevium" di Callisto III*, doc. 84, p. 97.

Portugal de participar directament a la croada; també visità al duc d'Orleans, ja que el papa agraï al duc el seu interès per la croada, del qual l'havia informat Sescases¹⁴⁸. En un breu que el papa escriví a Sescases el 8 de novembre de 1456, demanant-li que activés els afers de la croada, li comunicà que el duc de Savoia ja havia publicat la butlla de la croada a les seves terres i que tenia 1820 florins recollits de la dècima en el ducat de Savoia. El papa també exposava al cardenal legat a França i a Lluís Sescases que per tal de mantenir la flota contra els turcs i preparar la nova flota havia hagut d'empenyorar la mitra i alienar terres; a més havia hagut de contreure un deute de 25.000 florins amb dues banques i per això ells havien de respondre amb les sumes recollides i les que anessin recollint. Més o menys en aquest moment el papa es queixava de la lentitud dels afers de la Croada a França i exhortava Sescases a treballar, ja que els reis s'adormien i un papa ancià com ell havia de portar-ne tot el pes¹⁴⁹.

A primers del 1457 el papa envià Sescases als arquebisbes de Colònia, de Magúncia i de Trèveris per tal que els expliqués la necessitat de continuar la lluita contra els turcs; s'havia obtingut una victòria, la de Belgrad i la flota papal havia reconquerit tres illes, però la lluita era molt costosa i esperava la seva ajuda, ja que el papa havia hagut d'empenyorar la mitra; els envià diverses butlles per a l'exacció de la dècima per a la croada. A continuació dels arquebisbats alemanys, Sescases havia de visitar els prelatos de Savoia¹⁵⁰.

¹⁴⁸ J. RIUS, *Regesto ibérico de Calixto III*, p. 282-283, docs. 2445-2446., 288-289, doc. 2468. M. SCIAMBRA; G. VALENTINI; I. PARRINO, *Il "Liber Brevium" di Callisto III*, doc. 119, p. 108. Foren enviades credencials també a favor de Sescases al canceller de França, a "Pietro d'Oriola (Auriole)", general de França, al comte de S. "Martino" i a "Giorgio Garella": ibidem, docs. 120-123, p. 109.

¹⁴⁹ J. RIUS, *Catalanes y aragoneses*, p. 242. J. RIUS, *Regesto ibérico de Calixto III*, II, p. 289, doc. 2471. M. SCIAMBRA; G. VALENTINI; I. PARRINO, *Il "Liber Brevium" di Callisto III*, doc. 126, p. 110.

¹⁵⁰ M. SCIAMBRA; G. VALENTINI; I. PARRINO, *Il "Liber Brevium" di Callisto III*, doc. 148-150, p. 117-118.

Mentrestant el papa es queixava pel març al cardenal legat a França que encara no havia obtingut un diner de França i li demanava que s'afanyés a obtenir diners de la seva legació; no calia però que s'ocupés de Savoia perquè ja ho feia Lluís Sescases¹⁵¹.

Uns mesos després, Lluís Sescases fou informat pel papa de la concessió al rei de França de la rosa d'or, la distinció que donaven els papes a alguns prínceps per agrair serveis prestats a l'Església; en aquest cas era per estimular el monarca a adoptar una actitud més positiva envers la croada. Un altre català, Jaume Perpinyà, fou l'encarregat de portar la rosa a Carles VII; el papa demanava a Lluís Sescases que pagués als Pazzi el préstec que li havien fet per la croada; segurament Sescases no ho tenia fàcil com tampoc l'abat Casanova, que també havia de contribuir a fer aquest pagament quan els costava tant de recollir els diners; hi ha constància que almenys pogueren pagar alguna quantitat a la banca Miraballi, que també havia avançat diners¹⁵².

Els problemes es multiplicaven, el duc de Savoia, que fins llavors semblava tan ben disposat als afers de la croada, començà a obstaculitzar-los i a exigir que el papa li concedís 2.000 escuts a canvi de l'autorització per demanar la dècima. A més Sescases, que es trobava en una posició incòmoda entre l'antic protector i el nou, havia hagut de demanar al papa l'exempció de la dècima per als fills del duc. El papa en la carta a Sescases del mes d'agost de 1457, manifestava el seu disgust per aquestes exigències, però cedí en la qüestió de l'exempció per als fills del duc, se suposa que els que eren eclesiàstics, però no pas en

¹⁵¹ Ibidem, doc. 178, p. 127.

¹⁵² L. PASTOR, *History of the popes*, p. 277. També J. RIUS, *Catalanes y aragoneses*, p. 241-242. J. RIUS, *Regesto ibérico de Calixto III*, II, p. 519, doc. 3201. M. SCIAMBRA; G. VALENTINI; I. PARRINO, *Il "Liber Brevium" di Callisto III*, doc. 242-243, p. 148-149, doc. 259-260, p. 154.

rebaixar la dècima de la diòcesis de Ginebra, que era d'un dels fills del duc. Sescases s'havia d'encarregar de dir al duc que les necessitats de l'Església i de la defensa de la cristiandat eren tan grans que no podia cedir i recordava, a més, que el duc retenia béns de l'Església¹⁵³. A la tardor, el papa insistia perquè Sescases cerqués ajuda per subvenir a les necessitats de la flota i de la croada i pel desembre l'enviava a les diòcesis de Magúncia, Colònia i Trèveris; Sescases passà també per Berna, com ho prova la carta del papa en la qual deia haver estat informat per ell de la bona disposició dels bernesos i els demanava que no creguessin les calúmnies ja que tot el que es recollia de la dècima servia per a la croada i la flota i ell mateix havia donat per a aquest objectiu fins i tot el parament de casa. Sembla que, finalment, el duc de Savoia havia fet predicar la croada i la petició de subsidis als seus estats i que havia ofert per a la guerra un dels seus fills; també s'havia ofert el cavaller "Geotino de Nores", que havia parlat amb Sescases; aquest havia informat, igualment de la col·lecta de la dècima a la Bresse i a Grenoble, mentre que el papa demanava a Sescases de fer recollir a les diòcesis renanes diners que s'hi havien col·lectat l'any del Jubileu (1450). Resulta que també Gabriel Cardona, amic de Sescases, col·laborava en l'afar de la croada, segurament a Savoia.

Sescases havia viatjat molt aquell mes de desembre i encara ho havia de fer més perquè el papa l'envià a entrevistar-se amb el delfí i amb el duc de Borgonya, mentre que sembla que la visita a Joan d'Anjou, duc de Lorena i duc titular de Calàbria, ja havia estat feta; totes les visites tenien per objectiu demanar ajuda per a la croada. Una altra tasca que recaigué sobre Sescases fou la de vigilar els fraus que cometien els procuradors destinats a la

¹⁵³ M. SCIAMBRA; G. VALENTINI; I. PARRINO, *Il "Liber Brevium" di Callisto III*, doc. 277, p. 160.

col·lecta de l'ajuda; pel febrer de 1458 el papa demanava a Sescases la tramesa urgent dels diners que havia recollit i li recomanava d'anar per Alemanya, per la zona que li havia estat assignada per fer exaccions, per observar i informar-se; el papa feia referència a murmuracions, potser similars a les que ja hi havia hagut a Berna, perquè repetia paraules similars a cartes dirigides a ciutats com Solothurn i Friburg; el papa esperava poder-ho solucionar tot amb els ambaixadors alemanys que havien d'acudir a la cort pontificia¹⁵⁴.

Les nostres notícies sobre Lluís Sescases com a ambaixador pontifici i comissari de la croada s'acaben pel febrer de 1458. El papa va morir el 8 d'agost del mateix any. El seu projecte de croada havia fracassat perquè l'Església no tenia la potència econòmica suficient per portar-la a terme i tampoc no hi hagué gaire bona disposició dels estats per ajudar-hi. Tothom volia la dècima de la croada per als seus objectius. El papa només pogué enviar a l'Orient una petita flota, que va fer el que va poder, mentre se'n preparava una altra que no arribà a terme. No he pogut examinar la documentació del papat de Pius II per saber si Sescases continuà la tasca que li havia encomanat Calixt III.

La darrera part del *Curial*, amb l'expedició de l'heroi de la novel·la contra els turcs¹⁵⁵, respon no solament a l'ambient de croada que Europa visqué entre 1455 i 1458 sinó també a la participació del que crec que en fou l'autor en els preparatius de la croada. Com que ell havia vist prou bé les enormes dificultats que implicava reunir una flota, féu que *Curial* acudís per via terrestre a la lluita contra els turcs, que havien envaït l'imperi. Hi havia el precedent de la batalla de Varna, el 1444, que havia estat una derrota completa per als

¹⁵⁴ Ibidem, doc. 314, p. 176 i doc. 329-334 i 338-348, 351, p. 181-186; doc. 365, 367-369 i 379, p. 191-192 i 194.

¹⁵⁵ *Curial e Güelfa*, ed. d'A. FERRANDO, p. 360-371.

cristians, però especialment hi havia la victòria obtinguda per Joan Hunyadi sobre els turcs prop de Belgrad, el 1456; aquest devia ésser el model victoriós per a *Curial*¹⁵⁶.

Al servei de Lluís XI de França. Ha estat una sorpresa trobar que l'any 1465 Lluís Sescases actuava com a ambaixador del rei de França. Aquell mateix any, cap a la fi de gener, Lluís de Savoia havia mort a Lió, precisament quan tornava d'entrevistar-se amb Lluís XI. No sabem si fou llavors que Lluís XI oferí a Sescases de posar-se al seu servei o si ja hi era en aquell moment. Lluís XI coneixia Sescases de la seva època de delfí perquè havia acudit a la seva cort com a ambaixador; fou especialment important l'ambaixada portada a terme per encàrrec de Calixt III per convèncer el delfí de reconciliar-se amb el seu pare el rei, amb el qual estava enfrontat contínuament, perquè el papa creia que aquesta enemistat era un obstacle greu per a la preparació de la croada, com ja hem explicat. L'ambaixada era prou delicada com per posar a prova la capacitat oratòria i de convicció de l'ambaixador. Sens dubte Lluís XI ho degué recordar; a més, era un admirador d'Itàlia i segur que la fama d'Alfons el Magnànim i de la seva cort no el deixaven indiferent.

Vers el 1465 Lluís XI havia d'afrontar alguns problemes greus, d'una banda, una gran revolta de la noblesa, agrupada en la Lliga del bé públic, de l'altra la intervenció en la guerra civil catalana. En la primera fase de la guerra dels catalans contra Joan II, entre 1462 i 1464, Lluís XI ajudà Joan II a canvi de la hipoteca dels comtats de Rosselló i Cerdanya i el 1465 es mostrava interessat en fer arribar ajuda a Joan II, però també a intimidar amb alguna demostració naval Renat d'Anjou, comte de Provença, aspirant a la corona

¹⁵⁶ Sobre la batalla de Varna: C. MARINESCU, *La politique orientale*, p. 95-101. De la de Belgrad ja n'he parlat abans.

napolitana i aliat dels catalans rebels; Lluís XI no se'n fiava. De fet, volia que les flotes genovesa i napolitana fessin una demostració naval contra Marsella, però sense que se sabés que ell era al darrera de l'operació; atacant els enemics de Lluís XI, tan el duc Sforza com Ferran de Nàpols atacaven els propis. Per aquest motiu negocià amb el duc de Milà, ja que Gènova estigué sotmesa al govern dels Sforza entre 1464 i 1478, i amb el mateix Ferran de Nàpols. Aquesta darrera negociació fou encarregada a Lluís Sescases. S'ha conservat una carta de Ferran al rei Lluís XI en la qual li agraiïa l'interès per la seva persona i els seus afers i li notificava l'arribada del seu ambaixador Lluís Sescases; la carta no dóna informació sobre els afers polítics de l'ambaixada, que havien estat referits de paraula per l'ambaixador, que era el portador també de la resposta a Lluís XI. Pel text de la carta sembla que no era la primera ambaixada acomplerta per Lluís Sescases i que n'hi havia hagut una altra abans. Joan II també havia demanat ajuda al seu nebot Ferran de Nàpols i aquest sembla que l'hi havia promesa, així que podia complaure a dos reis al mateix temps¹⁵⁷.

Lluís Sescases era, sens dubte, un ambaixador molt adequat per a Nàpols; havia estat molts anys en aquella cort i coneixia el rei i les persones del seu entorn. Però després no sabem si portà a terme altres ambaixades.

La mort de Lluís Sescases. Després de les ambaixades a Nàpols per compte de Lluís XI, perdem la seva petja definitivament, per ara. No sabem ni quan morí ni on. La seva itinerància per diverses corts complica qualsevol recerca. Hem comprovat si uns Sescases del segle XVI, donzells, residents a Barcelona, donaven alguna pista i eren parents o descendents del nostre

¹⁵⁷ B. de MANDROT; CH. SAMARAN, *Dépêches des ambassadeurs milanais en France sous Louis XI et F. Sforza*, París, 1916-1923, III, p. 398-399. Carlo de FREDE, *La crisi del Regno di Napoli nella riflessione politica di Machiavelli e Guicciardini*, Nàpols, Liguori, 2006, p. 122 i 189-190.

Lluís, però els testaments de Joan Pons Sescases, membre del consell reial, que testà l'any 1584, i del seu fill Francesc Adrià, del 1603, que fou jutge de la cort i membre del consell reial, no han donat cap indicació útil. Joan Pons Sescases tingué almenys dos fills més, Josep i Jeroni, canonge de la seu de Lleida, mentre que Francesc Adrià, no tingué més que una filla, Maria Àngela, de dos anys quan morí el seu pare¹⁵⁸.

No hi ha proves concretes que Lluís Sescases fos l'autor de *Curial* ni segurament no n'hi haurà mai per a cap altre hipotètic autor, però ningú com ell coneixia les terres del nord d'Itàlia i la seva història, i també França, que tenen tan gran protagonisme a *Curial*. Hem vist que va conèixer molts dels personatges que surten a *Curial*, que en alguns casos no era fàcil que fossin coneguts per gaire altra gent. D'altra banda, com a membre de la cancelleria, era persona de cultura i a més havia fet de bibliotecari d'Alfons el Magnànim. Miquel i Planes digué que un nombre gran de títols de la biblioteca reial de Nàpols concorda amb les obres utilitzades i citades pel *Curial* i, a més, afirmà que l'autor era segurament un funcionari¹⁵⁹; la meua hipòtesi coincideix, doncs, amb les intuïcions de Miquel i Planas; no hi ha cap dubte que el càrrec de bibliotecari que Lluís Sescases ostentà durant uns quants anys li permeté conèixer bé tots els llibres de la biblioteca reial.

L'atribució de l'autoria de *Curial* és una hipòtesis, però les identificacions de personatges de la novel·la amb persones de l'entorn de Sescases, com Curiale, Boca de Far o el senyor de Bergues i d'altres que he esmentat, ens permeten tenir ja una certa seguretat. En termes generals, la meua proposta se situa dins de la hipòtesi alfonsina, segons la nomenclatura

¹⁵⁸ AHPB, 418/47, f. 62 v.-63 r., testament del 2 d'abril de 1584 (la defunció es produí l'11 de març de 1587), i f. 259 v.-261 r., testament del 2 d'agost de 1603 (la defunció es produí el dia 8 següent); Ivan Armenteros ha fet aquesta recerca per a mi.

¹⁵⁹ *Curial e Güelfa*, edició a cura de Ramon MIQUEL I PLANAS, Barcelona, Biblioteca Catalana, 1932, Observacions preliminars, p. XXX i XLI.

d'Anton Espadaler, però ampliada i completada amb la hipòtesi savoiana. Cal continuar buscant en la documentació i no abandonar tampoc la pista de Gabriel Cardona, molt amic de Sescases, perquè pot ajudar a descobrir la fi d'aquest.

GABRIEL CARDONA, AMIC DE LLUÍS SESCASES A LA CORT D'ALFONS EL MAGNÀNIM I A LA DE SAVOIA

Gabriel Cardona ja fou esmentat per Anton Espadaler en el seu llibre *Una reina per a Curial*, però sense atribuir-li l'autoria de Curial ni cap relació concreta amb l'autor; atès que la seva hipòtesi era centrada a la cort de Monferrato, només li interessava Gabriel Cardona com a català que havia mantingut una relació comercial amb el marquès per a vendre-li la sal que necessitava per a l'abastament del seu estat¹⁶⁰. Estudiar aquest personatge no és fàcil perquè he pogut constatar que hi ha tres Gabriels Cardona coetanis. No pot ser el Gabriel Cardona germà d'Esperandéu Cardona, que fou un dels oficials processats, juntament amb Bernat Metge, a la mort de Joan I perquè hauria estat massa vell cap al 1450. El 1395 era secretari de la reina Violant de Bar, esposa de Joan I i el 1396 apareix com a promotor de negocis i regent de la cancelleria de Joan I¹⁶¹; a la mort d'aquest monarca fou inclòs en el procés contra els consellers de Joan I¹⁶² i sembla que més tard actuà com a jurisperit a Barcelona¹⁶³.

¹⁶⁰ A. ESPADALER, *Una reina per a Curial*, p. 59-61.

¹⁶¹ M. T. FERRER I MALLOL, *Les aljames sarraïnes de la governació d'Oriola en el segle XIV*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals, 1988, docs. 132 i 133, p. 295 i 296, i *Els sarraïnes de la Corona catalano-aragonesa en el segle XIV. Segregació i discriminació*, Barcelona, CSIC, Institució Milà i Fontanals, 1987, doc. 136, p. 352-354.

¹⁶² Marina MITJÀ, *Procés contra els consellers, domèstics i curials de Joan I, entre ells Bernat Metge*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XX-VII (1957-1958), p. 375-417. Tots dos germans foren deslliurats de la presó per ordre de la reina Maria de Luna del 3 de juny de 1396: ACA, C, reg. 2327, f. 10 r.

¹⁶³ El 1398 el rei encarregà a Gabriel Cardona, jurisperit, que representés el fisc en el plet entre el procurador fiscal d'una banda, i Bernat de Pinós de l'altra, plet que

Comptant que el 1395 tingués, com a mínim, vint anys, edat insuficient per a aquests càrrecs, ens n'aniríem a uns setantainou anys en el moment de fer-se càrrec de la tresoreria dels ducs de Savoia, cosa que és inviable.

Hi ha un Gabriel Cardona, jurista, que podria ser el seu fill, que actuà com a jutge a Barcelona durant el regnat d'Alfons el Magnànim¹⁶⁴ i que deixà 2.000 florins a la reina Maria, juntament amb el mercader Bartomeu Cardona per proveir les galeres del monarca i les necessitats de la casa reial¹⁶⁵.

Hi ha també un fill d'Esperandéu Cardona que es deia Gabriel i que era cavaller com el seu pare; apareix esmentat al testament del seu germà Mateu Cardona, redactat l'any 1442, juntament amb un altre germà, anomenat Miquel, el fill de Mateu, Lluís, les filles i els gendres i un fill del seu oncle patern Gabriel Cardona, anomenat Esperandéu Cardona¹⁶⁶. El nostre Gabriel Cardona no és esmentat mai ni com a cavaller ni com a jurista, precisions que els documents no obliden mai, i per tant cal descartar-los.

L'altre Gabriel Cardona, que és sens dubte el Gabriel Cardona que s'instal·là més endavant a Savoia, era un mercader de Morella establert a Barcelona, que negocià molt amb Sicília. El 1421 tenia vint anys i, malgrat això, mercaders experimentats com Guillem de Fonollet i la seva muller Isabel li lliuraren una quantitat important de

havia d'ésser jutjat per Guillem Burrull, llicenciat en lleis: reg. 2240, f. 120 r. (1398, juny, 15. Saragossa).

¹⁶⁴ El 1425, com a jutge ordinari de Barcelona, dicta sentència en la querella entre Pere de Rocacrespa i Ramon de Comapregona per l'aprofitament de l'aigua d'un torrent a favor del primer: Biblioteca de Catalunya, perg. 4GF R 18161 (1325, novembre, 10. Barcelona), que m'ha estat indicat amablement per Teresa Huguet.

¹⁶⁵ La reina Maria es comprometé a pagar aquest préstec en el termini d'un any. Com a garantia, la reina lliurà una penyora: un xapellet d'or fi i pedres precioses que el rei Martí havia empenyorat al difunt Pere Brunet, canviador, per 6.029 fl. i 2 s. Si no retornava els diners en un any, els creditors podien vendre l'objecte o empenyorar-lo de nou: reg. 3165, f. 122 r.-123 v. (1421, octubre, 18. Barcelona).

¹⁶⁶ AHPB, Joan Franc major; Liber Testamentorum de 1429-1456, f. 74 v. (1442, juliol, 17. Barcelona)

diners per esmerçar en un comú de peces de roba valuoses que portava a Sicília en la nau de Pere Doi¹⁶⁷. Els seus germans Pere, Jaume i Joan Cardona també negociaren a Sicília, especialment a Siracusa. Joan Cardona fou *secreto* de la cambra de la reina entre 1431 i 1436 i col·laboraren amb el rei Alfons en els seus negocis de venda de blat¹⁶⁸. També col·laborà amb el rei un altre dels seus germans, en aquest cas germà uterí, Joan Navarro, com a renegat resident a Tunis, almenys des de 1418 fins cap a 1425, com veurem més endavant, quan analitzarem les relacions amb Tunis. Durant l'empresonament del rei després de la derrota de Ponça (1435), Gabriel Cardona prestà alguns serveis a l'infant Pere, que continuà la guerra. El 1437 el rei Alfons reconeixia deure a Gabriel Cardona una quantitat, resta d'un canvi derivat d'aquests serveis¹⁶⁹.

El 1445 Gabriel Cardona era un dels mestres racionals de Sicília; ja llavors era domèstic del rei Alfons el Magnànim. Aquell any obtingué el càrrec de tesorero del ducat de Calàbria, ducat que era el patrimoni de Ferran, fill il·legítim d'Alfons el Magnànim. La concessió del càrrec de tesorero anava acompanyada de la de mestre portolà i de secret de la sal del mateix territori, amb un salari de mil ducats anuals. Aconseguí la concessió gràcies a un préstec molt important al rei, de 15.000 ducats, a més d'un altre préstec en comptant de 5.028 ducats, 3 tarins i 15 grans,

¹⁶⁷ Cl. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona, Curial, 1978, I, p. 146-147. Trad. de *Barcelone centre économique à l'époque des difficultés. 1380-1462*, París-La Haya, Mouton, 1967. J. M. MADURELL Y MARIMON, A. GARCIA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*, Colegio Notarial de Barcelona i CSIC. Departamento de Estudios Medievales, Barcelona, 1973, p. 329 (1421, gener, 27) i p. 333 (1423, març, 19).

¹⁶⁸ H. BRES, *Un monde méditerranéen. Économie et société en Sicile 1300-1450*, Roma, École Française de Rome, 1986, p. 383, 384, 472 i 551. Pietro CORRAO, *Ammministrazione ed equilibri politici nel regno di Sicilia (1416-1443)*, XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona. La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso il Magnanimo. Celebrazioni Alfonsine (Napoli-Caserta-Ischia, 18-24 set. 1997), Nàpols, Paparo Ed. 2000, p. 179-198, concretament p. 198.

¹⁶⁹ ACA, C, reg. 2900, f. 26 v. (1437, febrer, 24. Montesarco).

a més de peces de llana de diversos colors, cera, plomes i plomes d'estruç valorades en 6.511 ducats, 1 tarí i 5 grans, lliurades també en mà i que sumaven 11.540 ducats. El rei reconeixia, encara, que devia a Gabriel i a Jaume Cardona 1.435 ducats que estaven assignats sobre les rendes de Sicília. Gabriel Cardona podria recuperar, a poc a poc, aquestes quantitats de les rendes que cobraria a Calàbria, segons uns percentatges indicats a la concessió. A més de les funcions de perceptor de tots els diners que Calàbria pagués al rei, Gabriel Cardona, pels altres càrrecs, tenia el control de les coses d'extracció prohibida, la vigilància sobre l'armament obligatori dels vaixells que anaven a llevant, les competències sobre el ferro, l'acer, la sal, la treta de blat etc.¹⁷⁰. S'ocupà també de comprar esclaus per al príncep Ferran¹⁷¹. Part dels seus comptes s'ha conservat i se n'han publicat resums a Fonti Aragonesi, a Nàpols¹⁷². Gabriel Cardona no havia oblidat la seva vila d'origen i procurà obtenir-hi un càrrec, el de batlle que, naturalment, exercia a través d'un lloctinent; tant les rendes d'aquest ofici com les del càrrec de tesorero de Calàbria havien de servir per recuperar un altre préstec concedit el 1448 al rei¹⁷³. El 1447 també havia obtingut la concessió de cinquanta unces de moneda siciliana sobre les rendes dels ports i carregadors de Calàbria¹⁷⁴. Per tal de satisfer-li deutes el rei li concedí la capitania, castlania i governació de les terres i baronies dels castells de "Mopasi" i Zagarisi, a la província de Calàbria¹⁷⁵.

¹⁷⁰ ACA, C, reg. 2911, f. 42 r.-46 r. (1445, maig, 25. Nàpols), reg. 2912, f. 119 v. 1447, setembre, 18. Nàpols).

¹⁷¹ H. BRES, *Un monde méditerranéen*, p. 472.

¹⁷² Els volums de Fonti Aragonesi on hi ha documents referents a Gabriel Cardona són el I i el VII, p. 45-56, on hi ha les apodisse de 1445 a 1449. En el vol. V, dels anys 1451-1452, hi ha notícies però referides a temps passat, p. 33 i 88. El substitut o lloctinent de Gabriel Cardona era Francesco Longobardo.

¹⁷³ ACA, C, reg. 2720, f. 77 v.-78 r. (1448, novembre, 25. Castellnou de Nàpols). Cada ducat havia d'ésser comptat a 20 sous de reials de València.

¹⁷⁴ ACA, C, reg. 2912, f. 7 v.-8 v. (1447, abril, 15. Tivoli).

¹⁷⁵ ACA, C, reg. 2913, f. 37 r.-38 r. (1448, agost, 22. Campament prop de Piombino).

Gabriel Cardona caigué en desgràcia l'any 1450. Fou destituït del seu càrrec i, tot seguit fugí, segons el rei, amb diners de la cúria. El càrrec de tresorer de Calàbria havia de ser vitalici i per tant la destitució suposava un greu perjudici econòmic per a Gabriel Cardona, que havia de recuperar amb les rendes d'aquesta tresoreria les importants quantitats de diners que havia deixat al rei. Potser per aquest motiu Cardona s'endugué la resta dels diners que el rei li devia; és una hipòtesi força probable; o potser no s'endugué res i fou una falsa alarma. El rei, però, escampà amb unes quantes cartes enviades el 19 de desembre a diverses corts, entre elles la papal, la notícia que Gabriel Cardona, extresorer de Calàbria, havia fugit feia pocs dies amb una gran quantitat de diners de la cort, sense llicència, cosa que el molestava molt. El monarca demanava que, si es presentava a alguna de les jurisdiccions dels destinataris, el retinguessin amb les seves cavalcadures i béns i l'avisessin¹⁷⁶. El 27 de desembre el monarca avisà també la seva esposa la reina Maria, i el seu germà el rei de Navarra, de la fugida de Gabriel Cardona amb algunes altres persones, entre elles Pere Gil, que era el seu lloctinent. El rei deia que devien molts diners a la seva cort i suposava que se'ls havien endut en comptant; manava que, si arribaven a les terres que l'una i l'altre governaven, fossin presos ells i els seus béns¹⁷⁷. Poc després, el 28 de desembre, el Magnànim avisà a un mercader català que residia a Venècia, Guillem Climent, de la fugida de Gabriel Cardona amb diners de la cort i li demanà que recuperés la llana que el fugitiu havia enviat a Venècia amb diversos vaixells, ja que també pertanyia a la cort i el monarca no volia que anés a les mans de Gabriel Cardona. Advertia a Climent que, si li calia ajuda, es posés en contacte amb el dux de Venècia¹⁷⁸. Pel juliol de l'any següent la llana ja

¹⁷⁶ ACA, C, reg. 2655, f. 102 r.-v. (1450, desembre, 19. Torre del Greco).

¹⁷⁷ ACA, C, reg. 2658, f. 83 r. (1450, desembre, 27. Castellnou de Nàpols).

¹⁷⁸ ACA, C, reg. 2655, f. 104 v. (1450, desembre, 28. Torre del Greco).

havia estat venuda i els 900 ducats obtinguts havien servit per pagar al mercader Antonio de Pesar, al qual el rei en devia 500, mentre que els altres 600 els havia usat el claver de Montesa per pagar objectes comprats per al monarca i no havien bastat¹⁷⁹.

Després d'aquest escàndol, que no devia ésser del tot justificat, creiem que Gabriel Cardona tornà a Nàpols, almenys hi era l'any 1452 i no sabem pas que anés a la presó. Ja no recuperà el seu antic càrrec, perquè des del març de 1451 el substituï Pere d'Horta¹⁸⁰. Però tornava a ésser al servei de l'infant Ferran i era del seu consell. No és estrany que no estigués gaire content del rei Alfons, que criticà durament davant de N. Tranchedini, ambaixador del duc Francesco Sforza de Milà, el 7 de juliol de 1452. Digué a l'ambaixador que Alfons era espanyol i castellà i que era un animal superb i el va equiparar amb un bot ple de vent que quan es punxa amb una agulla es desinfla. Condemnava els amors del seu senyor amb Lucrezia d'Alagno i digué que li feia vergonya de servir-lo. L'ambaixador el veia com un home llest "ha bon cervello et è persone da bene, ormay maturo"¹⁸¹.

"Et in fine disse che'l spagnolo et castigliano è, el più superbo animale del mondo ad chi gli va cum le bone, el più ville ad chi gli mostra el viso, et equiparòlo al'odro pien di vento che per una punta d'agochia se desgonfia. Poy venne al'amore de mona Lucretia, et qui me'l comientò per smemorato, in modo che per Dio me vergognava in suo servitio che, mangiando el pan suo, el publicasse per cossi da poco, che in vero non ve ne dico la mittà, ma me pare costuy atacato in tuto a don Fernando et inimicissimo al re et venetiani"

¹⁷⁹ Carta al claver de Montesa: ACA, C, reg. 2655, f. 159 r.-160 r. i carta a Guillem Climent: f. 160 r.-v. (1451, juliol, 29. Torre del Greco).

¹⁸⁰ A. RYDER, *The kingdom of Naples*, p. 352, n. 168.

¹⁸¹ *Dispacci sforzeschi da Napoli*. I, doc. 40, p. 107-110, el fragment és a la p. 108. Aquest text fou esmentat per A. ESPADALER, *Una reina per a Curial*, p. 59-60, a partir de Gaetano FILANGIERI, *Nuovi documenti intorno la famiglia, le case e le vicende di Lucrezia d'Alagno*, "Archivio Storico per le Province Napoletane", XI, 1886, p. 101.

No sabem si, quan marxà al nord d'Itàlia, ja havia cobrat els préstecs fets al monarca; potser no respectà el tant per cent assenyalat pel rei per rescabalar-se, per la pressa a recuperar els seus diners. No sabem què va fer entre 1451 i 1453. Va anar a Savoia perquè li recomanà Lluís Sescases, que ja hi era des de 1451. Sembla que tots dos eren molt amics¹⁸². Era una decisió sàvia; si sentia tanta antipatia pel rei Alfons, era millor no ésser a la seva cort.

Des de primers del 1454 ja era tresorer del duc de Savoia. El nomenament de tresorer del duc de Savoia és del gener de 1454. És possible que obtingués el càrrec amb un préstec al duc, com el càrrec obtingut d'Alfons el Magnànim. Ben aviat deixà a la seva oficina un lloctinent per una absència de dos mesos, que durà dos anys¹⁸³. És possible que la justificació inicial d'aquesta absència es degués a la seva participació en la negociació d'un tractat de pau amb Francesco Sforza, duc de Milà, juntament amb el comte de Vallisperga, que era el canceller de Savoia, negociació que es portà a terme entre agost i setembre de 1454. A més de la pau, també s'acordà el casament entre una filla de Lluís de Savoia, Maria, i Filippo Maria, fill de Francesco Sforza, que després no es portà a terme perquè el nen morí. Ell afirmà la seva participació a la carta publicada per la Prof. Cornagliotti¹⁸⁴. Des de la cort savoiana Gabriel Cardona continuà fent alguns negocis, principalment abastament de sal al nord d'Itàlia, no solament al ducat de Savoia sinó també al Monferrato, per exemple¹⁸⁵.

¹⁸² A. CORNAGLIOTTI, *Catalani alla corte di Savoia*, doc. III, p. 565.

¹⁸³ A. BARBERO, *Il ducato di Savoia. Amministrazione e corte*, p. 117-119.

¹⁸⁴ A. CORNAGLIOTTI, *Catalani alla corte di Savoia*, doc. I, p. 561.

¹⁸⁵ A. CORNAGLIOTTI, *Catalani alla corte di Savoia*, p. 552-572. Gabriel Cardona s'ocupava en aquests documents de galiasses que havien de portar sal des de terres catalanes a Niça, que pertanyia als Savoia, des d'on s'havia de portar als territoris del ducat ja que altres camins, com ara el port de Gènova, era impracticable a causa de l'enfrontament de la república lligur amb Alfons el Magnànim. Sembla que estava previst enviar mercaderies a Catalunya, segurament per pagar la sal.

Cap al 1456, Gabriel Cardona fou acusat de malversació i fou empresonat. Sembla que 1457 tornava a ocupar el càrrec. L'any 1459, havia de dur a terme una ambaixada del duc de Savoia prop de la cort catalanoaragonesa, després, doncs, de la mort del Magnànim, i sembla que ja no tornà a exercir el càrrec¹⁸⁶. La mort del Magnànim modificà la seva situació a Nàpols i Gabriel Cardona degué recuperar el contacte amb el nou rei, Ferran, al qual sempre havia estat lligat. És una prova de la represa del contacte el fet que s'ocupés d'una comanda de cinquanta armadures que la cort del rei Alfons havia fet a Venècia. L'ambaixador que donà aquesta notícia a Francesco Sforza informava també el duc que Gabriel Cardona havia explicat quines eren les darreres recomanacions fetes pel rei al seu fill i successor, recomanacions generals de bon govern i, més concretament, ordre de destinar 60.000 ducats a la croada contra els turcs i de mantenir una gran consideració envers el gran senescal Íñigo de Guevara¹⁸⁷.

La darrera notícia que tenim per ara de Gabriel Cardona és del 26 d'octubre de 1468, durant la guerra contra Joan II. En aquesta data, Gabriel Cardona fou autoritzat per la reina Joana Enríquez per anar a Barcelona, malgrat la guerra, i tornar-ne amb Nicolau Bayard i Gabriela, vídua¹⁸⁸. La carta que s'ha conservat d'ell, publicada per la professora Cornagliotti, està ben escrita, però em sembla que el seu perfil de persona dedicada als comptes i als negocis no lliga gaire amb un literat amb tants coneixements del món clàssic, com ho és l'autor de *Curial e Güelfa*, bé que el Melcior de Pando del relat, que s'ha considerat que podria reflectir l'autor, podria coincidir en el paper de conseller i tresorer d'una

¹⁸⁶ A. BARBERO, *Il ducato di Savoia. Amministrazione e corte*, p. 117-119 i 293.

¹⁸⁷ *Dispacci Sforzeschi da Napoli. II (4 luglio 1458-30 dicembre 1459)*, ed. a cura de Francesco SENATORE, Istituto Italiano per gli studi filosofici, Nàpols, Carlone, 2004, doc. 2, p. 86-88.

¹⁸⁸ ACA, C, reg. 3504, f. 161 r. N. Coll, *Doña Juana Enríquez, lugarteniente real en Cataluña 1461-1468*, Barcelona, CSIC, 1953, II, p. 212.

família governant del nord d'Itàlia amb Gabriel Cardona; l'edat de l'un i l'altre sembla la mateixa. La novel·la diu que Melcior de Pando tenia cinquanta anys¹⁸⁹ i Gabriel Cardona en devia tenir cinquanta-un o cinquanta-dos quan arribà a Savoia. Lluís Sescases era una mica més jove.

En algun moment havia pensat que potser Lluís Sescases era parent de Gabriel Cardona a causa de l'expressió "major frare" i "vostre menor frare Luís Sescases" que usa Sescases a la seva carta ja comentada, però podrien ser expressions figurades per reflectir un gran afecte.

II. EL NORD D'ÀFRICA EN LA NARRATIVA DEL SEGLE XV

Em centraré ara en el tema pròpiament dit de la ponència: el nord d'Àfrica en la narrativa del segle XV. Dues grans novel·les catalanes de la Baixa Edat Mitjana, *Curial e Güelfa* i *Tirant lo Blanc*, inclouen a la trama argumental episodis viscuts pels seus herois a l'Àfrica del Nord. Aquests episodis ja han estat estudiats prèviament per altres autors; Rafael Alemany Ferrer ha pres en consideració totes dues novel·les i ha estudiat el pes i l'objectiu d'aquests episodis dins el conjunt de cadascuna¹⁹⁰. L'estudi de Josep M. Mir es limita a *Tirant* i enquadra els episodis en el context de la novel·la¹⁹¹. D'altra banda, Maria Jesús Rubiera analitzà els episodis relacionats amb terres musulmanes des de la perspectiva d'una arabista, amb aportacions interessants¹⁹².

¹⁸⁹ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, I, p. 27, edició d'A. FERRANDO, p. 46.

¹⁹⁰ Rafael ALEMANY FERRER, *Al voltant dels episodis africans del 'Tirant lo Blanc' i del 'Curial e Güelfa'*, a Actes del Col·loqui Internacional *Tirant lo Blanc. L'albor de la novel·la moderna europea. Estudis sobre Tirant lo Blanc i el seu context*, ed. per J. M. BARBERÀ, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 219-229.

¹⁹¹ Josep M. MIR, *La marrada africana de Tirant*, a *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de llengua i literatura*, a cura d'A. FERRANDO i A. G. HAUF, Barcelona, I, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, p. 85-94.

¹⁹² Maria Jesús RUBIERA I MATA, *Tirant lo Blanc i els moros*, "L'Aiguadolç. Revista de Literatura", 12-13 (Marina Alta, tardor 1990), p. 33-40 i, de la mateixa autora, *Tirant contra el Islam*, Altea, edicions Aitana, 1993.

Naturalment, també obres generals se n'ocupen, com les de Martí de Riquer¹⁹³. Pel que fa a mi, presentaré una síntesi d'història dels països del Magrib des del segle XIII, època en què totes dues novel·les situen els fets, fins a l'època del Magnànim, quan visqueren els autors, insistint en aquells aspectes que influïren a totes dues novel·les.

Des de la victòria de les Navas de Tolosa sobre els almohades el 1212, l'imperi que aquests havien format es desintegrà i, a més del regne de Granada, a la Península Ibèrica, sorgiren al Magrib els sultanats del Marroc, amb capital a Fes, que fou governat per la dinastia marinída o benimerí, el de Tremissèn, dominat pels abdalwadites o zayyanís i, a l'est, el de Tunis, governat pels hàfsides.

Els catalans mostraren interès per intervenir en aquesta àrea des de ben aviat, pràcticament des de la conquesta de Mallorca, que els afirmava com a potència mediterrània. Foren considerats com a territoris de possible expansió i al tractat de Monteagudo de 1291, entre Sanç IV de Castella i Jaume II, s'hi dividí el futur espai a conquerir, tal com s'havia fet abans a la Península; el Marroc per a Castella i la resta, és a dir, Tremissèn i Tunis, per a la Corona catalano-aragonesa¹⁹⁴. Els projectes d'expansió africana, però, no s'iniciaren fins a la fi de l'Edat Mitjana, llevat de Ceuta, que fou conquerida per Portugal ja el 1415.

El Marroc

El sultanat marinída de Marroc fou l'estat més fort del Magrib i tendí no solament a intervenir a la Península, a favor de Granada, sinó també a expandir-se cap a Tremissèn

¹⁹³ Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, II, p. 689-692 i 694-696 i, del mateix autor, *Aproximació al Tirant lo Blanc*, Barcelona, Quaderns Crema, 1990, p. 160-163.

¹⁹⁴ Charles-Emmanuel DUFOURCO, *L'Espagne catalane et le Maghrib, aux XIIIe et XIVe siècles*, Paris, PUF, 1966, p. 220-221. (Traducció catalana: *L'expansió catalana a la Mediterrània occidental, segles XIII i XIV*, ed. Vicens Vives, Barcelona, 1969, p. 189-192).

i Tunis. Entre la fi del segle XIII i mitjan segle XIV fou regit per sultans enèrgics i poderosos. Abu-Yussuf s'alià amb Jaume I el 1274 i aconseguí que una flota catalana l'ajudés a conquerir Ceuta, que formava un senyoriu independent. Fou un error greu de Jaume I, que permeté al sultà tenir una de les claus de l'Estret de Gibraltar, domini que completà quan, a canvi del seu ajut contra Castella, Granada li lliurà Ronda i els ports de Tarifa i Algesires. I és que, quan hagué aconseguit Ceuta, Abu-Yussuf oblidà l'aliança amb Jaume I. L'error es repetí el 1309, durant una altra aliança conjuntural de Castella i la Corona catalanoaragonesa amb Marroc contra Granada; també llavors lliuraren Ceuta al Marroc, després de prendre-la a Granada. Immediatament després Marroc abandonà els seus aliats i pactà amb Granada.

Abans, amb la col·laboració de la flota catalana de Jaume II, Sanç IV de Castella conquerí Tarifa el 1292 i Guzmán el Bueno Gibraltar, el mateix any, plaça que més endavant es perdé¹⁹⁵. Molt més tard, el 1340, l'exèrcit aliat de Castella, Portugal i la Corona catalano-aragonesa aconseguí una gran victòria al Salado, prop de Cadis, sobre el sultà benimerí Abu-l-Hasan. Aquesta victòria i la successiva conquesta d'Algesires el 1344, en la qual participà la flota catalana, tallaren definitivament l'accés de tropes nordafricanas a la Península¹⁹⁶.

Marroc es centrà llavors més aviat en l'expansió en el Magrib. L'any 1347 el sultà Abul-Hasan envai Tunis i, pocs anys després, el sultà Abu-Inan ocupà Tremissèn, Orà i Alger. Bugia fou presa el 1353, Constantina el 1356 i Tunis el 1357. Era una temptativa d'unificar el Magrib, però Abu-Inan no ho pogué mantenir perquè el seu exèrcit es negà

¹⁹⁵ Ch. E. DUFOURCO, *L'expansió catalana*, p. 133-137 i 165-208.

¹⁹⁶ M. D. LÓPEZ, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)*, CSIC. Institución Milá y Fontanals, Barcelona, 1995, primera part; *De nuevo sobre la guerra del Estrecho. La contribución financiera del reino de Valencia en la última fase del conflicto (1322-1344)*, "Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval", 11 (1996-1997). Jaime II 700 años después, p. 405-416.

a romandre a Tunis. Conservà, però, Constantina, Alger i Orà. En tornarem a parlar quan tractarem de Tremissèn i de Tunis.

En el darrer terç del segle XIV, el poder del sultà de Fes es debilità; no dominava el sud del país, on els emirs locals havien constituït petites dinasties; les tribus de l'Atlas es mostraven turbulentes i el sultà es veia obligat a emprendre campanyes militars en el seu propi territori a fi de restablir la seva autoritat. Des de 1374, Muhammad V de Granada fou l'àrbitre en les querelles internes dels benimerins fins a la seva mort el 1390¹⁹⁷.

Malgrat aquestes dificultats a l'interior, els sultans de finals del segle XIV mantingueren amb les armes les seves pretensions sobre el territori de Tremissèn. El 1393 fou posat novament sota el seu protectorat.

La conquesta de Ceuta pels portuguesos, el 1415, provocà el descontentament envers la dinastia marínida; el sultà Abu Said Utman III morí assassinat i els seus successors tingueren moltes dificultats per contenir els portuguesos, que volien apoderar-se de Tànger, cosa que no aconseguiren, bé que s'apoderaren de Qsar al-Kabir, localitat situada entre Ceuta i Tànger, l'any 1458. El govern del sultà Abdul Haqq provocà gran descontentament i revoltes, de tal manera que finalment Abdul Haqq fou decapitat a Fes el 1465; amb ell s'acabà la dinastia marínida¹⁹⁸.

Cal dir que Tirant lo Blanc esmenta molt poc el sultanat o regne de Fes, només en el moment del gran atac de tots els estats veïns contra el regne de Tremissèn, cosa que correspon, com hem vist, a la realitat històrica dels segles XIV i XV. Finalment, Tirant donà aquest regne, i el senyoriu de Bugia, al seu amic el senyor d'Agramunt, cosa que representava

¹⁹⁷ H. TERRASSE, *Histoire du Maroc des origines à l'établissement du Protectorat Français*, II, Casablanca, 1950, p. 86-88.

¹⁹⁸ J. M. ABUN-NASR, *A History of the Maghrib in the Islamic period*, Cambridge University Press, Cambridge, 1975, p. 114-115.

donar-li un tros de l'estat tunisenc; no sembla que l'autor de Tirant conegués prou bé la geografia del Magrib perquè hauria estat més assenyat donar-li dos dominis que fossin veïns, com alguna ciutat de Tremissèn¹⁹⁹. *Curial e Güelfa* no fa esment del sultanat o regne de Fes.

Tremissèn

La història del sultanat de Tremissèn està marcada per les ambicions dels seus veïns, Marroc i Tunis. Començà Tunis, que ocupà Tremissèn el 1242, bé que es retirà aviat. Cinquanta anys després, com que Tremissèn participà en les aliances de Granada i dels cristians peninsulars contra Marroc, el 1272 i el 1292 fou castigada amb dues expedicions dels benimerins²⁰⁰. Durant els anys centrals del segle XIV, aquest sultanat quedà supeditat al Marroc, que conquerí la seva capital i gran part del territori, com ja he dit, el 1347 i el 1353.

Amb la crisi de la dinastia marínida de la segona meitat del segle XIV, Marroc perdé el control continuat de Tremissèn. Les diverses ocupacions s'alternaren amb revifades de la dinastia abdalwàdida, que recuperava la capital, bé que alguna ciutat, com ara Alger, escapà al seu control durant alguns anys. El 1393, després d'una nova ocupació marínida, el poder fou confiat a diversos membres de la dinastia abdalwàdida, com a tributaris, que eren derrocats i a vegades assassinats si no resultaven prou fidels²⁰¹.

A partir de 1403 s'inicià un període de gran inestabilitat.

¹⁹⁹ Joan MARTORELL i Martí Joan de GALBA, *Tirant lo Blanc*, edició a cura de J. M. CAPDEVILA i DE BALANZÓ, Barcelona, Els nostres clàssics, 1926-1929, 5 vols., III, p. 24, 98-99.

²⁰⁰ CH. E. DUFOURCO, *L'expansió catalana*, Pel que fa a Tunis, pp. 210-216, 235-238, 252, 257-258, 267-269, 280-284, 380-383; per a Tremissèn, cf. pp. 125 i 132. Cf. també del mateix autor: *Les espagnols et le royaume de Tlemecen*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", XXI (1948), p. 75-128.

²⁰¹ M. D. LÓPEZ, *La Corona de Aragón y el Magreb*, p. 131-134. Cf. també IBN AL-AHMAR, *Rawdat al-Nisrin Fi Dawlat Bani Marin*, Introducció i traducció anotada de M. Á. MANZANO, CSIC. Instituto de Filología, Madrid, 1989, p. 124-126.

Les tensions internes al Marroc impediren que aquest sultanat intervingués a Tremissèn; Tunis aprofità aquest buit de poder i el 1424 el sultà Abu Faris hi envià un exèrcit, al qual Tremissèn se sotmeté. Des de llavors i durant la resta del segle XV Tremissèn reconegué la sobirania de Tunis²⁰².

Aquesta història convulsa entre les ambicions dels seus dos poderosos veïns, Marroc i Tunis, expliquen que Tirant situï a Tremissèn unes lluites ferotges per apropiarse del país.

És curiós que un dels que volen conquerir Tremissèn a *Tirant lo Blanc* sigui un pretès rei d'Etiòpia, Escariano, ja que segons la novel·la, Etiòpia limitava amb Tremissèn²⁰³. Naturalment, això no és cert però sí que és veritat que hi havia un contacte comercial a través de les rutes transsaharianes que desembocaven a Tremissèn.

Les relacions de la Corona catalanoaragonesa amb Tremissèn havien estat força amistoses durant el regnat de Jaume I i els seus successors. Dins de l'ofensiva d'aquests per obtenir un tribut, tant de Tremissèn com de Tunis, que donés lloc després a al·legar drets sobirans, Tremissèn havia acceptat lliurar als monarques catalans una part dels drets de duana²⁰⁴. La inestabilitat interna de Tremissèn produí el descontrol dels armaments piràtics o potser foren afavorits pel mateix poder local per obtenir guanys. Els corsaris sorgits d'aquesta zona, però també de Tunis, atacaven els vaixells i els pobles de la costa catalana, valenciana i balear; per respondre-hi, foren organitzades flotes de càstig, entre les quals cal destacar les de 1398 i 1399, que assoliren categoria de croada, i

²⁰² ABUN-NASR, *A History of the Maghrib*, p. 141.

²⁰³ *Tirant*, IV, p. 246-287 i V, p. 7-44.

²⁰⁴ A. MASIA DE ROS, *La Corona de Aragón y los estados del norte de Africa. Política de Jaime II y Alfonso IV en Egipto, Ifríquia y Tlemecén*, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, Barcelona, 1951, p. 201-227.

atacaren la primera Tedelis, a Tremissèn, que fou presa i barrejada, i la segona Bona, al regne de Tunis, davant la qual la croada fracassà²⁰⁵. Encara en el decenni següent les costes catalanes sofriren nombrosos atacs dels pirates barbarescos²⁰⁶.

Tunis

La família hàfsida havia format part de la classe dirigent al servei dels sultans almohades a Ifríquia al començament del segle XIII, però ja el 1228 un Hàfsida, Abu Zakariyya Yahya, aconseguí el poder a Tunis i entre 1236 i 1237 assumí el títol califal. Malgrat l'animositat sorgida amb Jaume I arran de les conquestes de Mallorca i sobretot de València, on envià un estol el 1238 per tal d'ajudar els assetjats, tingué després bones relacions amb aquell monarca i facilità el comerç mutu. Promogué l'expansió dels seus dominis i ocupà Tremissèn el 1242.

El seu fill al-Mustansir (1249-1277), acollí al seu servei l'infant Enric de Castella, que s'havia revoltat contra el seu germà Alfons X de Castella²⁰⁷. La novel·la de Curial e Güelfa el fa sortir com a defensor de Curial quan el rei de Tunis el volia fer lluitar contra els lleons i ens diu que era al servei del sultà amb mil homes a cavall cristians. Insereix així un personatge històric en la seva

²⁰⁵ A. IVARS CARDONA, *Dos Creuades Valenciano-Mallorquines a les còstes de Berberia, 1397-1399. Estudi documentat*, València, 1921. J. SASTRE MOLL, *Aportación mallorquina a la Armada Santa*, "Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana", 37 (1979), p. 167-199, 485-518. A. DÍAZ BORRÁS, *Los orígenes de la piratería islámica en Valencia. La ofensiva musulmana trecentista y la reacción cristiana*, CSIC-Institución Milá y Fontanals, Barcelona, 1993. M. D. LÓPEZ, *La Corona de Aragón y el Magreb*, p. 703-772.

²⁰⁶ M. T. FERRER I MALLOL, *La defensa marítima catalana contra el cors barbaresc. La reacció després del saqueig de Barenys (1406)*, a M.T. FERRER I MALLOL, J. MUTGÉ I VIVES, M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, eds. *La Corona catalano-aragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, CSIC. Institució Milá i Fontanals, 2005, p. 101-134. <http://hdl.handle.net/10261/17685>

²⁰⁷ Ch. E. DUFOURCO, *L'Espagne catalane*, p. 102, 120 i 303-307. Valeria BERTOLUCCI PIZZORUSSO, *Don Enrique/Don Arrigo: un infante di Castiglia fra storia e letteratura*, "Alcanate", IV (2004-2005), p. 293-314.

trama de ficció²⁰⁸. Curiosament, la novel·la no fa referència a un català que havia organitzat la milícia dels hàfsides, Guillem Galceran, en temps de Jaume I, ni tampoc als que la capitanejaren posteriorment, com Guillem Ramon de Montcada, Pere Bellot o Napoleó d'Aragó, un dels fills naturals de Jaume II²⁰⁹. Aquest oblit és més sorprenent perquè el 1446 continuava havent-hi alcaid català a Tunis²¹⁰. Al-Mustansir hagué d'afrontar l'octava croada que el rei francès Sant Lluís dirigí contra el sultanat (1270), que fracassà; Jaume I no hi havia volgut prendre part ja que obeïa en bona part als interessos de Carles d'Anjou, que s'havia apoderat de la veïna Sicília i no volia que els gibel·lins usessin Tunis com a refugi i possible base d'actuació contra ell. S'atribuí al català Ramon Martí l'afirmació que al-Mustansir es convertiria si el seu regne era envaït, una manifestació més dels somnis cristians sobre la possibilitat d'una conversió d'algun monarca magribí que arrossegaria la conversió del seu poble, somni que es manifesta també en el Tirant lo Blanc fins al punt de presentar la conversió de tots els regnes del Magrib.

Agraït per la neutralitat de Jaume I, al-Mustansir s'oferí a signar un tractat amb ell el 1271, en el qual foren reconegudes les franquícies comercials dels catalans. Els presents que lliurà a Jaume I foren interpretats després com una mena de tribut, similar al que Tunis pagava al rei de Sicília. Els

²⁰⁸ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, III, p. 157, edició d'A. FERRANDO, p. 343.

²⁰⁹ Andrés GIMÉNEZ SOLER, *Caballeros españoles en África y africanos en España*, "Revue Hispanique" 12 (1905), p. 299-372, i 16 (1907), p. 56-69, concretament p. 303-304 i 317-321, 342-343 i 64-67. Ch. E. DUFOURCO, *L'Espagne catalane*, p. 102. M. T. FERRER I MALLOL, *Nobles catalans arrelats a Sicília: Guillem Ramon I de Montcada, a Mediterraneo Medievale: scritti in onore di Francesco Giunta*, Centro di Studi Tardoantichi e medievali di Altomonte, Soveria Mannelli, Rubbetino, 1989, I, p. 417-431. M. T. FERRER I MALLOL, *Cartes d'un captiu i d'alcaïds de la milícia cristiana sobre un alliberament fallit de captius catalans al Marroc (1323-1327)*, a *Memoria, storia e identità. Scritti per Laura Sciascia*, a cura di M. PACIFICO, M. A. RUSSO, D. SANTORO, P. SARDINA, "Quaderni" - Mediterranea. Ricerche Storiche, 17*, Palermo, 2011, p. 303-324.

²¹⁰ A. GIMÉNEZ SOLER, *Caballeros españoles en África*, p. 69.

successors de Jaume I volgueren regularitzar-lo, en part per alleujar la permanent falta de recursos de la Corona i en part per crear una certa dependència, que podia ser el pròleg d'una intervenció militar després²¹¹.

A la mort d'al-Mustansir, el 1277, començà un període de divisions polítiques i desintegració territorial i també d'interferències de Pere el Gran al sultanat Hàfsida, per obtenir el tribut. Ajudà militarment a derrocar sultans i a entronitzar-ne de nous amb aquest objectiu. Precisament el pretext de l'expedició a Alcoll, el 1282, fou el d'ajudar el senyor de Constantina contra el sultà, bé que Pere el Gran usà aquesta expedició com a trampolí per situar-se prop de Sicília, on fou cridat després de les Vespres Sicilianes (1282), per tal d'expulsar-ne Carles d'Anjou.

El poder central tunisenc es fragmentà en diversos senyoriis a Trípoli i a Constantina i Bugia²¹². A més, l'any 1284 Abu Hafis hagué d'acceptar l'ocupació de l'illa de Gerba per Roger de Llúria, que també s'apoderà de les Querquens l'any següent, 1285. Des de la fi del segle XIII als primers anys del XIV, les flotes catalanes i els corsaris castigaren constantment el litoral nordafricà.

La posició de debilitat d'Abu Hafis l'obligà a pactar amb Pere el Gran el tractat de Panissars (1285), en el qual s'obligà a pagar-li un tribut, però com a rei de Sicília.

Alfons el Franc, el fill de Pere el Gran, s'enfrontà amb Tunis a causa de l'ajut que el sultà donà a Menorca mentre ell la conqueria, entre 1286 i 1287. Jaume II, després de deu anys d'usar tota mena de pressions, aconseguí del sultà Abu Asida (1295-1309), en el tractat de 1301, no exactament un tribut sinó una indemnització per la depredació d'un vaixell català naufragat a les costes de Tunis. El sultà assignà a Jaume II la meitat dels drets de duana que pagaven a Tunis els

²¹¹ CH.E. DUFOURCO, *L'expansió catalana*, p. 120, 123-124, 142-162 i 209. J. M. ABUN-NASR, *A history of the Maghrib*, p. 118-122.

²¹² ABUN-NASR, *A history of the Maghrib*, p. 123-124.

mercaders catalans. S'esperava que, com que el pagament duraria molt de temps, el motiu quedaria difuminat i s'establiria un precedent per al tribut²¹³.

El 1311, un membre de la família hàfsida, anomenat Abu Zakariyya Ibn al-Lihyani, que havia estat visir d'Abu Asida, s'apoderà del tron, amb l'ajuda de Sicília, que li proporcionà galeres, i de la Corona catalanoaragonesa; fou decisiva l'ajuda de la milícia cristiana, bàsicament catalana. L'ajudaren perquè havia fet creure a Jaume II que es convertiria al cristianisme. Era fill d'una esclava cristiana i assegurava que era cristià de cor, però que ho havia de callar de moment mentre esperava l'oportunitat per fer-ho públic. Les esperances que suscità foren extraordinàries i es parlà molt d'aquesta conversió, que finalment no arribà a fer-se pública. Aquest fet històric influencià segurament el plantejament del Tirant d'unes conversions massives al Magrib basades en la conversió del sultà, que és seguida pel poble.

El govern d'al-Lihyani no durà gaire. El 1317, Abu Bakr, germà d'Abu l-Baqa, envaí Tunis des de Bugia i unificà novament l'estat hàfsida. La Corona catalanoaragonesa perdé la influència que hi tenia i la milícia cristiana, de moment, fou expulsada²¹⁴. Abu-Bakr (1317-1346), a més, recuperà les illes de Gerba i Querquens, el 1335, que havien estat patrimoni dels Llúria. Malgrat aquests èxits, li escapà el govern de moltes ciutats que foren governades per dinasties autòctones.

La debilitat del seu govern quedà demostrada quan, poc després de la seva mort, Tunis fou envaïda pels benimerins, capitanejats pel sultà Abul-Hasan, el 1347 i novament pel sultà Abu Inan el 1357. Abans, el 1353, el sultà havia ocupat

²¹³ CH.E. DUFOURCO, *L'expansió catalana*, Pel que fa a Tunis, pp. 210-216, 235-238, 252, 257-258, 267-269, 280-284, 380-383; per a Tremissèn, cf. pp. 125 i 132. Cf. també A. MASIA, *La Corona de Aragón y los estados del norte de África*, p. 157-200.

²¹⁴ ABUN-NASR, *A history of the Maghrib*, p. 124-125. Michael LOWER, *Ibn al-Lihyani: sultan of Tunis and would-be Christian convert (1311-18)*, "Mediterranean Historical Review", 24/1 (2009), p. 17-27.

Bugia i Constantina el 1356. Abu Inan no pogué mantenir aquesta temptativa d'unificar el Magrib perquè el seu exèrcit es negà a romandre a Tunis. Conservà, però, Constantina, Alger i Orà.

El sultanat de Tunis es fragmentà durant aquests anys en petits emirats (de Bona, de Bugia, etc.) i això explica que Tirant esmenti per exemple el rei de Bugia i també el d'Àfrica, nom que els cristians donaven a Mahdia. El 1370, Abu-l-Abbas, senyor de Constantina, reunificà el territori quan envai Tunis; abans ja s'havia apoderat de Bugia i havia unificat Algèria sota el seu govern. Abul-Abbas (1370-1394) fou succeït per Abu-Faris (1394-1434) que continuà la seva tasca d'eliminar els poders locals, com Trípoli²¹⁵.

La represa a Tunis tingué greus conseqüències per als cristians, ja que fou potenciat el cors, provocant un creixement extraordinari dels captius cristians a les ciutats tunisenques; els corsaris tunisencs i els del Magrib central atacaren no solament els vaixells i les barques de pescadors sinó també les poblacions de la costa. Per aquesta causa, un estol francogenovès atacà Mahdia el 1390²¹⁶, mentre que la croada valenciano-mallorquina organitzada els anys 1398 i 1399, a la qual ja m'he referit, atacà Bona a la costa de

²¹⁵ Per a les relacions polítiques amb el Magreb, el cors i la pirateria des del 1331 al 1410 cf. M.D. LÓPEZ, *La Corona de Aragón y el Magreb*, primera part i tercera part i "Farons per a galiotes de moros": un ejemplo de organización de defensa costera en la Cataluña medieval, "Miscel·lània de textos medievals", 8 (1996), p. 1-12. Cf. també Ch. E. DUFOURCO, *Les relations de la Péninsule Ibérique et de l'Afrique du Nord au XIVe siècle*, "Anuario de Estudios Medievales", 7 (1970-1971), p. 39-65, i també *Catalogue chronologique et analytique du registre 1389 de la Chancellerie de la Couronne d'Aragon, intitulé "guerre saracenorum 1367-1387" (1360-1386)*, "Miscel·lània de Textos Medievales", 2, Barcelona, 1974, p. 65-166. Sobre les relacions amb el Magreb oriental en el s. XV cf. R. BRUNSCHWIG, *La Berbérie orientale sous les Hafides des origines à la fin du XV siècle*, Librairie d'Amérique et d'Orient, Paris, 1940-1947, reed. de 1982, p. 181-106.

²¹⁶ M. T. FERRER I MALLOL, *Documenti catalani sulla spedizione franco-genovese contro Berberia (1390)*, "Miscellanea di Studi Storici", Gènova, 1969, p. 213-261. <http://hdl.handle.net/10261/26563>. Laura BALLETO, *Brevi note sulla spedizione franco-genovese in Barberia nel 1390, a Tous azimuts... Mélanges de recherches en l'honneur du Professeur Geroges Jehel*, "Cahmer. Laboratoire d'Archéologie, Université de Picardie, 13 (2002), p. 63-77.

Tunis el 1399. Precisament per evitar la repetició d'una altra croada, Tunis inicià tot seguit negociacions amb la Corona catalanoaragonesa que desembocaren en el tractat de 1403, en el qual ja no es parlà més del tribut tunisenc, tan perseguit pels nostres monarques des del regnat de Pere el Gran²¹⁷.

El problema del cors barbaresc contra les costes catalanes continuà i per aquest motiu Alfons el Magnànim féu saquejar les Querquens el 1418 i el 1432 organitzà una nova campanya contra Tunis, que no aconseguí la conquesta de l'illa de Gerba; l'any següent fou portada a terme una expedició a Trípoli, el 1433. La política de mà dura acabà reportant avantatges comercials i la contenció de la pirateria²¹⁸.

Cal assenyalar l'ajuda proporcionada al Magnànim per dos renegats: fra Anselm Turmeda i Joan Navarro, àlies Hifal; el primer actuà amb total lleialtat al rei de Tunis i només ajudà el Magnànim en afers referents al comerç, mentre que el segon li fou completament deslleial i proporcionà al rei Alfons informació molt valuosa, des de 1418 fins cap a 1425, sobre les defenses de Tunis, vaixells, etc.; finalment tornà amb un salconduit especial que li atorgà el Magnànim²¹⁹. Segons Claude Carrère, aquest Joan Navarro era germà uterí del nostre Gabriel Cardona²²⁰. L'amistat de Lluís Sescases amb Gabriel Cardona podria haver-li permès l'accés a

²¹⁷ Estanislau AGUILÓ, *Pau feta entre els reis de Aragó y de Sicília de una part y el rey de Tunis de l'altre (1403)*, "Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana", IX (1901-1902), p. 350-355.

²¹⁸ FRANCESCO CERONE, *A proposito di alcuni documenti sulla seconda spedizione di Alfonso V contro l'isola Gerba*, "Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", 1909-1910, p. 51-89. R. BRUNSCHWIG, *La Berbérie orientale sous les Hafides*, p. 229-232, 248-257 i 267. Ch. E. DUFOURCO, *La continuité des activités catalano-aragonaises dans les états musulmans méditerranéens d'Alphonse le Magnanime à Ferdinand le Catholique*, a IX Congresso di Storia della Corona d'Aragona (1973). *La Corona d'Aragona e il Mediterraneo: aspetti e problemi comuni da Alfonso il Magnanimo a Ferdinando il Cattolico (1416-1516)*, II, Nàpols, Società Napoletana di Storia Patria, 1978, p. 199-223, concretament p. 206-208.

²¹⁹ JOAQUIM MIRET I SANS, *Vida de fray Anselmo Turmeda*, "Revue Hispanique", XXIV (1911), extret de 38 p., p. 32-34 pel que fa a Joan Navarro. Ch. E. DUFOURCO, *La continuité des activités catalano-aragonaises*, p. 207.

²²⁰ Cl. CARRÈRE, *Barcelona, 1380-1452*, II, p. 106, nota 56.

una informació preciosa sobre Tunis, costums, formes de vida i noms, no solament pel que li hagués explicat el seu germà Joan Navarro sinó també per experiència pròpia, perquè havia comerciat amb països islàmics. M. Jesús Rubiera assenyala que pel que fa als noms dels tunisencs que apareixen a *Curial*, la informació era millor que la de Tirant²²¹. Cal tenir en compte que, a més de la informació que li pogué subministrar Gabriel Cardona, Lluís Sescases havia vist diverses ambaixades de Tunis durant la seva estada a Nàpols i ell mateix havia fet un viatge de peregrinació al Sant Sepulcre, per la qual cosa havia tingut contacte amb l'Islam oriental.

Després de la mort d'Abu-Faris el 1434, s'inicià a Tunis un període de revoltes i de divisions, que Abu-Amr Uthman anà superant durant el seu llarg regnat fins al 1488. Alfons el Magnànim mantingué contactes freqüents amb Tunis. Entre agost i setembre de 1438 un ambaixador tunisenc anomenat Hamet "Mendorra" estigué vint-i-un dies a Càpua i presentà els obsequis del seu senyor: cinc genets, dos lleons i una lleona. El 1442, pel maig, arribà una altra ambaixada de Tunis amb Sidi "Abramo Belloli", el rei obsequià l'ambaixador i els seus acompanyants, entre els quals figuraven fins i tot trompeters, amb diversos regals i també proporcionà abastament a la galera del rei de Tunis, amb la qual havia vingut l'ambaixada. Estigueren gairebé un any a la cort del Magnànim; tornaren a Tunis a primers d'abril de 1443. Una estada així proporcionava als membres de la cancelleria molta informació sobre el país i els seus habitants, encara que, certament no fos comparable a una estada en el país²²². El 1444 fou estipulat un tractat que finalment el rei de Tunis no ratificà, per la desconfiança que encara subsistia. El tractat fou negociat per fra Giuliano

²²¹ M. J. RUBIERA, *Tirant lo Blanc i els moros*, p. 36.

²²² C. MINIERI RICCIO, *Alcuni dati*, p. 19, notícia del 9 de setembre de 1438; p. 36 notícia de 5 i 7 de maig de 1442; p. 43, notícia del 9 d'abril de 1443.

Maiale, un monjo benedictí sicilià, i pel cavaller Lluís Gras, el que Júlia Butinyà proposa com a autor de *Curial e Güelfa*²²³. Malgrat la signatura fallida del tractat, diverses ambaixades permeteren arribar a un modus vivendi cordial entre tots dos estats que beneficià el comerç²²⁴. El 1446 el Magnànim envià a Tunis fra Joan Gallicant per tal d'obtenir l'alliberament de captius²²⁵ i el 1456 hi fou tramès Bernat López²²⁶. *No és estrany que Curial*, format a l'ambient de la cort del Magnànim, parli només de Tunis. A les notes comptables de la cort del Magnànim recollides per Minieri Riccio només s'hi troba informació de Tunis, entre els països dels Nord d'Àfrica; potser un tal Mues, ambaixador "moro" d'origen no precisat, present a la cort pel maig de 1450 podria ésser d'algun altre país o també tunisenc²²⁷. Tunis era tan immediata a l'illa de Sicília i a Nàpols que requeria una atenció prioritària en la política del Magnànim.

Curial e Güelfa mostra una informació força bona del Magrib, mentre que la de *Tirant* és molt més fluixa. Segons M. Jesús Rubiera, Martorell, l'autor del *Tirant*, es limità a traslladar al Magrib o a l'Orient els costums que havia observat entre els moros del seu senyoriu al regne de València, bé que en la darrera part, la que nosaltres comentem, ni tan sols això: l'autor hi demostra una gran ignorància sobre l'Islam, com aquesta autora destacà prou: creu que Mahoma és el Déu dels musulmans; parla d'imatges de Mahoma en una mena

²²³ El tractat fou estudiat i publicat per Francesco CERONE, *La politica orientale di Alfonso d'Aragona*, "Archivio Storico per le province napoletane", 27-28 (1902-1903), extret de 391 p. Cf. també Francesco GIUNTA, *Fra Giuliano Maiale, Agente diplomatico di Alfonso il Magnanimo (1390?-1470)*, a *Uomini e cose del Medioevo mediterraneo*, Palerm, U. Manfredi ed., 1964, p. 257-300. Sobre Lluís Gras: Júlia BUTINYÀ i JIMÉNEZ, *Sobre l'autoria del "Curial e Güelfa"*, ja citat.

²²⁴ R. BRUNSCHWIG, *La Berbérie orientale sous les Hafside*, p. 248-251. Ch. E. DUFOURCO, *La continuité des activités catalano-aragonaises*, p. 207-208.

²²⁵ A. GIMÉNEZ SOLER, *Caballeros españoles en África*, p. 69.

²²⁶ C. MINIERI RICCIO, *Alcuni dati*, p. 97, notícia de 1456.

²²⁷ C. MINIERI RICCIO, *Alcuni dati*, p. 64, notícia de 12 de maig de 1450. El darrer treball aparegut sobre Joanot Martorell és el d'A. RUBIO VELA, *Joanot Martorell y el condado de Denia. Una clave en el Tirant*, València, 2010.

de medalla que algú portava al coll, els noms no tenen res a veure amb noms àrabs, etc.²²⁸

El coneixement de la vida en país islàmic arribava a través de diferents camins: en primer lloc el comerç; en segon lloc la captivitat; en tercer lloc els serveis militars en països islàmics i en darrer lloc els contactes diplomàtics. Els contactes indirectes a través de la comunitat islàmica autòctona, dels captius musulmans, dels mercenaris sarraïns que servien en el cos de la geneta, la guàrdia del rei, acabaven d'arrodonir el coneixement de l'Islam que es tenia a les nostres terres.

No puc parlar gaire, per manca d'espai, del comerç. Totes dues novel·les mencionen la presència de mercaders catalans mentre que no fan esment de les milícies catalanes, malgrat que n'hi hauria hagut ocasió, com ja he dit, no en parlaré, doncs. Dedicaré, en canvi, un comentari més llarg a la captivitat, ja que apareix a totes dues obres.

El comerç. L'àrea magribina fou una de les destinacions més antigues del comerç exterior català. Hi ha constància de la presència de mercaders barcelonins a Ceuta des de 1227²²⁹ i als ports del Magrib oriental o Ifríquia, Bona, Bugia i Tunis, des de 1213-1214²³⁰; a diverses ciutats del Magrib hi havia consolat de catalans. Els mercaders catalans estaven molt interessats per productes exòtics com or, esclaus, ivori,

²²⁸ M. J. RUBIERA I MATA, *Tirant lo Blanc i els moros*, p. 34-36.

²²⁹ A. de CAPMANY I DE MONPALAU, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, reed. anotada a cura d'E. GIRALT Y RAVENTÓS I C. BATLLE Y GALLART, Barcelona, 1961, docs. 12-13.

²³⁰ A. GARCIA I SANZ; M. T. FERRER I MALLOL, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*, Barcelona, 1983, docs. 5-7, p. 308-311. Ch. DUFOURCO, *L'Espagne catalane et le Maghrib*, p. 136-139, 157, 176. Trad. catalana: *L'expansió catalana*, p. 111-113. C. BATLLE I GALLART, *Uns mercaders de Barcelona al nord d'Àfrica a mitjan segle XIII*, "Acta historica et archaeologica Mediaevalia", 10 (1989), p. 145-157; C. BATLLE; E. VARELA, *Las relaciones comerciales de Barcelona con el Norte de África (siglo XIII)*, "Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval", 6 (1987), p. 107-133; C. BATLLE; J. BUSQUETA; C. CUADRADA, *Notes sobre l'eix comercial Barcelona-Mallorca-Barbaria, a la segona meitat del s. XIII, a XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Comunicacions, I, Palma de Mallorca, 1989, p. 33-47. C. BATLLE, *La presència de mercaders catalans al nord d'Àfrica durant el segle XIII, a Homenatge a la memòria del Prof. Dr. Emilio Sáez. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*, Barcelona, 1989, p. 99-109.

plomes de estruç, pebre de Guinea o del paradís, àmbar gris i alum de Sijilmasa, que arribaven a Marroc i a Tremissèn a través de dos ramals de les rutes transsaharianes que venien del Sudan i d'Etiòpia, del Senegal i de Mali. Altres productes importats eren blat de Marroc, cuirs, cera, llana i dàtils. Els catalans portaven al Magrib sal d'Eivissa, teixits de llana i de lli, fustanys, vi, oli, figues, avellanes, arròs, espècies, objectes de terrissa, coure, ganivets, quincalleria, perfums, etc. No podien portar-hi, malgrat que la prohibició no es respectà sempre, fusta, ferro, cànem, cordes, pega, etc., ja que la Santa Seu havia vedat portar a terres sarraïnes armes i mercaderies que poguessin servir per a construir o equipar vaixells. Cal no oblidar la importància dels rescats de captius en el volum del comerç entre terres catalanes i magribines²³¹.

La captivitat. La pirateria exercida tant contra vaixells cristians com contra les costes catalanes produí un gran nombre de captius. Els captius cristians podien passar molts anys vivint en país islàmic mentre esperaven d'ésser rescatats. Els que ho aconseguien a través dels ordes redemptors contreien l'obligació de formar part, durant un temps, de les comitives d'excaptius que, amb les seves cadenes i els relats de les seves desventures, mostrades i explicades a les esglésies i a les places públiques, havien d'aconseguir almoines perquè els ordes poguessin continuar redimint captius. També familiars de captius o a vegades els captius mateixos si havien pogut deixar algú en rehenes al seu lloc, resseguien també les parròquies els diumenges per obtenir almoines per al rescat dels seus parents o per

²³¹ Ch. E. DUFOURCO, *L'expansió catalana*, pp. 45, 102-104, 108-117, 128-129, 142-153, 278-279, 321-324, 475-513. M. D. LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb*, segona part. Sobre els rescats de captius: M. T. FERRER, *La redempció de captius a la Corona catalano-aragonesa*, ja citat. Sobre els consolats: Ch. E. DUFOURCO, *L'expansió catalana*, p. 45-47 i 77-79; Ch. E. DUFOURCO, *Les consulats catalans de Tunis et de Bougie au temps de Jacques le Conquerant*, "Anuario de Estudios Medievales", 3 (1966), p. 469-479.

al propi. Les històries de captius, doncs, eren realitats molt viscudes i que emocionaven la gent. És molt natural, doncs, que les novel·les les incloguessin en la seva trama²³².

A Curial e Güelfa, hi ha un episodi de captivitat en el llibre tercer, després del viatge a Alexandria, Jerusalem i el monestir de Santa Caterina del Sinaí, els llocs emblemàtics visitats pels pelegrins al Sant Sepulcre, i un viatge imaginari al Parnàs²³³.

A la tornada d'aquests viatges, quan el vaixell que portava Curial es dirigia a Gènova, fou sorprès per un temporal i empès contra la costa de Trípoli de Barbaria; els naturals del lloc mataren tots els tripulants i passatgers del vaixell, llevat de Curial i de Galceran de Mediona perquè es pensaven que eren morts; era una reacció irada pels danys rebuts del rei d'Aragó, referència, sens dubte, a l'expedició d'Alcoll del rei Pere el Gran, ja que el relat es situa en aquesta època. Quan descobriren que Curial i Mediona eren vius, ja els havia passat el rampell i optaren per preservar-los la vida i vendre'ls com a captius. Tots dos prengueren la precaució habitual de no revelar llur nom exacte; era el que es feia per evitar que els moros poguessin saber que eren gent distingida i en demanessin rescats exorbitants. Foren venuts, doncs, per poc preu a un moro estranger que els portà cap a l'interior i després els vengué a un cavaller moro de Tunis, que els destinà a fer d'hortolans. Fora de les cadenes i ferros no menciona mals tractes ni pressions ni

²³² M. T. FERRER I MALLOL, *La redempció de captius a la Corona catalano-aragonesa (segle XIV)*, "Anuario de Estudios Medievales", 15 (1985), p. 237-297. <http://hdl.handle.net/10261/24689>. Sobre ordres redemptors: REGINA SÁINZ DE LA MAZA, *Los mercedarios en la Corona de Aragón durante la segunda mitad del siglo XIV. Noticias y Documentos*, "Miscel·lània de Textos Medievales", 4 (1988). *La frontera terrestre i marítima amb l'Islam*, p. 221-299. GIULIO CIPOLLONE, *Cristianità-Islam, cattività e liberazione in nome di Dio: Il tempo di Innocenzo III dopo il 1187*, Roma, Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1992.

²³³ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, III, p. 31-94, edició d'A. FERRANDO, p. 282-313.

amenaces perquè es convertissin a l'Islam²³⁴, a les quals a vegades fan referència altres fonts; hi ha casos documentats en els quals quan els captius eren presentats al sultà, aquest els animava a convertir-se a l'Islam i, quan els captius s'hi negaven, en matava algun per demostrar el seu zel per la religió²³⁵. Menciona, sí, que el menjar era escàs i que no bevien vi; les cartes de captius solen repetir que pateixen fam, set i fred i també ho fan les cartes que s'interessen pel seu alliberament²³⁶.

El fet de trobar-se a l'horta de Tunis i no a la ciutat, impedí que Curial i el seu company prenguessin contacte amb altres captius o amb mercaders a fi de posar en marxa l'operació de rescat. Per aquesta causa, els enviats de Güelfa, que en trameté dues vegades, no pogueren localitzar-los i cregueren que havien mort. Em sembla molt afortunada la frase de la novel·la que descriu l'ànim dels captius després de sis anys de captivitat perquè reflecteix, segurament, el que molts captius sentien: "la sua captivitat los era convertida en natura, que no pensaven en haver llibertat"²³⁷.

L'enamorament de la muller i de la filla de l'amo dels dos captius és l'ingredient sentimental de l'episodi i el que acaba provocant el desenllaç del període de captivitat; realment hi havia casos d'enamorament i de conversió de captius, que es casaven amb dones conegudes durant la seva captivitat i que romanien així per sempre en país islàmic. Pel món cristià corrien històries sobre captius que estaven

²³⁴ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, III, p. 94-108, edició d'A. FERRANDO, p. 313-318.

²³⁵ M. T. FERRER I MALLOL, *Cartes d'un captiu i d'alcaids de la milícia cristiana sobre un alliberament fallit de captius catalans al Marroc (1323-1327)*, a *Scritti per Laura Sciascia*, Associazione Mediterranea, Palermo, 2011, p. 303-324, en curs de publicació.

²³⁶ ROSER SALICRÚ I LLUCH, *Cartes de captius cristians a les presons de Tunis del regnat de Ferran d'Antequera*, "Miscel·lània de Textos Medievales" 7 (1994), p. 549-590.

²³⁷ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, III, p. 109-110, edició d'A. FERRANDO, p. 318.

a punt d'abandonar la seva fe per l'amor d'una princesa musulmana²³⁸. En el cas de la novel·la, l'amor de Camar, la filla de l'amo, que s'havia enamorat de Curial, acabà amb el suïcidi de la noia, a causa del requeriment de casament que li havia fet el rei de Tunis i que ella no volia acceptar²³⁹. El primer intent de suïcidi provocà la decapitació del seu pare per part del rei de Tunis, que havia interpretat que les ferides de la noia havien estat provocades pel pare. L'arbitrarietat i crueltat dels sultans nordafricans, que queda patent en aquest episodi, correspon a la realitat dels fets històrics²⁴⁰. Com a exemple, podem dir que Ahmad ibn Ali al-Gabaili, que era un alfaquí notable, secretari i després camarlenc d'Abu-Said Utman III del Marroc, caigué en desgràcia perquè fou acusat d'afavorir els seus parents a fi que ocupessin càrrecs de govern, i per aquesta causa foren executats ell i el seu fill Abd al-Rahman, l'any 1400, sense contemplacions²⁴¹.

A causa de les paraules que pronuncià Camar abans de llevar-se la vida, Curial fou incriminat de tenir alguna cosa a veure amb la seva mort i el rei de Tunis l'obligà a lluitar amb dos lleons, l'un després de l'altre, defensant el cos mort de Camar,

²³⁸ L'any 1313 o el 1331 dos mercedaris barcelonins, Guillem Giralt i Claudi de Santromà compraren a Marrakech 236 esclaus cristians, entre els quals un cavaller que per amor per una princesa marínida estava a punt d'apostatatar, Ch. DUFOURCO, p. 466; remet a GODARD, *Description et histoire du Maroc*, II, París, 1860, p. 441; *Acción de España en África*, Madrid, 1935-1941, I, p. 266. L. de MAS LATRIE, *Relations et commerce de l'Afrique septentrionale avec les nations chrétiennes au Moyen Âge*, París, 1886, p. 279, Charles VERLINDEN, *L'esclavage dans l'Europe méditerranéenne*, Bruges, I, p. 611. Sobre aquest tema cf. també Vicent FERRER, *Captius i enamorats: originalitat, convenció i interpretació de l'episodi africà de Curial e Güelfa*, a *Miscel·lània Fuster. Estudis de Llengua i Literatura a cura d'A. Ferrando i A. Hauf*, VI, Barcelona, PAM, 1993, p. 47-77.

²³⁹ Joan BASTARDAS, *El suïcidi literari de Camar. Una nota sobre el primer humanisme català en la novel·la "Curial e Güelfa"*, "Estudis de Llengua i literatura catalanes, XIV. Miscel·lània Antoni Maria Badia i Margarit", 6, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, p. 255-263.

²⁴⁰ *Curial e Güelfa*, edició de R. ARAMON, III, p. 109-152, edició d'A. FERRANDO, p. 318-341.

²⁴¹ IBN AL-AHMAR, *Rawdat al-Nisrin Fi Dawlat Bani Marin*, Introducció i traducció anotada de M. À. MANZANO, CSIC. Instituto de Filología, Madrid, 1989, p. 85 i 86.

lligat a un pal²⁴²; és una escenografia que recorda la dels màrtirs cristians als amfiteatres romans. És possible que al nostre autor se li acudís de posar lleons en escena perquè devia recordar que era un regal que els ambaixadors tunisencs havien portat al Magnànim, que ja em comentat; devia considerar que era un element típic del país. Curial, naturalment vencé els lleons i fou alliberat gràcies a la intervenció de Ramon Folc de Cardona, que casualment es trobava com a ambaixador a la cort de Tunis. Un dels noms il·lustres catalans que l'autor fa sortir per donar credibilitat al relat.

A *Tirant lo Blanc* també hi ha un episodi de captivitat de Tirant al nord d'Àfrica, que s'esdevé, com en el cas de *Curial*, després d'un naufragi a la costa de Barbaria. Cal remarcar que, quan fou descobert després del naufragi, Tirant tampoc no digué exactament el seu nom, però optà per dir que era gentilhome, ja que els vestits que duia ho devien delatar prou, bé que afirmà que no era príncep ni gran senyor, cosa que hauria comportat un rescat altíssim; digué que era, simplement, un cavaller que volia adquirir honor i fama i que per això cercava el món²⁴³. Com que des de la fi del segle XIV hi havia cavallers centreeuropeus que, efectivament, allargaven els seus viatges de peregrinació amb itineraris exòtics per Granada o el nord d'Àfrica, el senyor que trobà Tirant, el "Capdillo", no ho degué trobar estrany²⁴⁴. Tirant, pràcticament, no féu vida de captiu, llevat d'uns pocs dies de portar cadenes per un mal entès entre l'amo que l'acollí i el seu fill. A més, els serveis militars que començà a prestar tot seguit li garantiren la llibertat²⁴⁵. La captivitat de Tirant és realment novel·lesca i inversemblant.

²⁴² *Curial e Güelfa*, edició R. ARAMON, III, p. 153-158, edició d'A. FERRANDO, p. 341-344.

²⁴³ *Tirant*, IV, p. 237.

²⁴⁴ R. SALICRÚ, *Caballeros cristianos en el Occidente europeo e islámico*, cit. al començament d'aquest treball.

²⁴⁵ *Tirant*, IV, p. 221-250.

Hi ha altres aspectes que serien interessants d'estudiar com ara les armes, estratègia i estratagemes usades per Tirant en les guerres de l'episodi africà, però és un aspecte que requereix una gran especialització en armament i per tant no hi entraré.

Etiòpia

Cal fer també una referència a Etiòpia perquè, malgrat que no es trobava al nord d'Àfrica, Tirant l'hi situa. Etiòpia s'havia fet present en el món occidental durant el segle XV; des del primer decenni havien començat a arribar pelegrins, frares i clergues etiòps²⁴⁶; cal distingir-los, però dels gitanos, que també asseguraven que venien d'Etiòpia i de l'Índia major²⁴⁷. Aviat s'identificà Etiòpia amb la llegendària terra del Preste Joan, estat que l'Europa medieval situava més enllà del món islàmic, al sud del Sudan d'Egipte. Generalment, hom feia una sola cosa d'Etiòpia i de la Índia²⁴⁸. El Tirant no fa encara aquesta identificació de la Terra de Preste Joan amb Etiòpia i la fa limitar amb les Índies i la terra del Preste Joan, que situa a Mesopotàmia, puix que diu que hi passa el Tigris. Adjudica, a més, a Etiòpia la fe islàmica i fa convertir el rei etiòp al cristianisme, quan ja era cristià²⁴⁹; si hagués identificat Etiòpia amb la Terra del Preste Joan no s'hauria equivocat. En aquest punt l'autor no es mostra ben informat perquè Alfons el Magnànim rebé ambaixadors del negus d'Etiòpia i n'hi envià en dues ocasions; l'any 1428 una ambaixada

²⁴⁶ C. MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples*, edició a cura de M.T. FERRER, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1994, p. 17-18.

²⁴⁷ M. T. FERRER I MALLOL, *El pelegrinatge a Sant Jaume de Compostel·la a la Catalunya medieval*, a *El camí de Sant Jaume i Catalunya*, Actes del Congrés internacional celebrat a Barcelona i Lleida, els dies 16, 17 i 18 d'octubre de 2003, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, p. 61-81, concretament p. 79.

²⁴⁸ C. MARINESCU, *La politique orientale*, p. 13-15. C. MARINESCU, *Du nouveau sur Tirant lo Blanch*, "Estudis Romànics", IV (1953-1954), p. 137-204, concretament p. 189-193.

²⁴⁹ *Tirant*, V, p. 30-32, 113-114.

del negus Isac (1413-1428) arribà a València i el rei li respongué; més endavant, a Nàpols, en rebé una altra del negus Zara Yaqub (1434-1468) el 1450²⁵⁰. El rei Alfons tenia l'esperança de poder-lo utilitzar en la gran coalició que planejava contra els turcs i que havia d'incloure també l'emperador de Constantinoble i diversos prínceps grecs. Etiòpia havia de servir per fer una pinça des del sud. Alfons havia d'enviar 150 vaixells de guerra a l'Orient mediterrani per conquerir Terra Santa en el moment que el negus hagués situat el seu exèrcit a la frontera amb Egipte i hagués desviat el curs del Nil, una acció que els europeus creien, des de feia força temps, que era a la mà del rei d'Etiòpia²⁵¹. Jaume I ja havia intentat fer una altra pinça en la croada de 1269, aliant-se amb els tàrtars, els armenis i l'Imperi Bizantí contra els mamelucs d'Egipte, Síria i Palestina, és a dir, la soldania de Babilònia²⁵².

És difícil concloure res d'una ponència doble. Trio de fer unes breus conclusions de la primera part. He aportat moltes proves a la meva hipòtesi sobre l'autor de *Curial*, buscant documentar personatges de l'obra, que Sescases coneugué. He traçat la biografia d'aquest home, que encaixa tan bé amb el retrat robot que s'havia fet de l'autor de *Curial*, però no he aconseguit trobar ni el començament ni el final del personatge; és molt difícil per a aquells que no són de la primera línia, que no són ni reis, ni prínceps ni grans senyors. La seva vida transcorregué a països tan diversos

²⁵⁰ C. MARINESCU, *La politique orientale*, p. 13-28. Peter P. GARRETSON, *A note on relations between Ethiopia and the Kingdom of Aragon in the Fifteenth Century*, "Rassegna di Studi Etiopici", XXXVII (1993), p. 37-44.

²⁵¹ E. ASHTOR, *Alfonso il Magnanimo e i Mamlucchi*, "Archivio Storico Italiano", CXLI/519 (1984), p. 1-29, concretament p. 9-12 i 24-25.

²⁵² ERNEST MARCOS HIERRO, *La Croada catalana: l'exèrcit de Jaume I a Terra Santa*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres, 2006.

que només la sort i la col·laboració d'estudiosos dels països on visqué poden ajudar a aclarir el final. Potser algun dia algú trobarà el seu testament.

Estudiosos de la literatura han suggerit que el *Curial* potser fou escrit en dues etapes, una part quan l'autor tenia una cinquantena d'anys i una altra quan ja era vell. Crec que Sescases començà a escriure *Curial* quan s'instal·là a l'estat dels Savoia, on sembla que portà una vida més reposada que no pas a la cort del Magnànim, és a dir, la podia haver començat vers 1452; però des de mitjan 1455 a mitjan 1458 la tasca de comissari per a la croada i d'ambaixador de Calixt III l'absorbí del tot i l'obligà a viatjar constantment. No degué reprendre l'escriptura fins passat un temps, potser fins i tot passat l'any 1462; aquesta data ha estat posada com a límit perquè ell esmenta la llengua d'Espanya de l'orde de l'Hospital i aquesta llengua fou dividida en dues aquest any 1462, una per a Castella i una altra per a la Corona catalano-aragonesa. Llavors ja devia estar retirat i no es degué assabentar d'aquests canvis.

Queden pendents dues preguntes. D'on era? malgrat tot l'esforç fet per demostrar la valencianitat que alguns lingüistes atribueixen a l'autor de *Curial*, els indicis trobats m'han portat a plantejar la hipòtesi que Lluís Sescases era de Cervera, per tant català; almenys coincidiria amb els lingüistes que parlava català occidental. L'altra pregunta pendent és la finalitat de l'obra. S'han exposat moltes teories sobre aquesta qüestió i no n'hi ha cap que em convenci. No crec que tingués cap finalitat política. Si n'hagués tingut, hauria fet circular l'obra, i no ho va fer. Simplement fou un entreteniment en el qual es divertí a portar a l'absurd la manera com alguns es guanyaven el favor del rei, o de qui manés, només amb activitats força absurdes com guanyar torneigs. Volgué mostrar que, per tenir èxit, només calia dependre molts diners en portar una vida amb tota mena de luxes, sense fer res de profit. Curiosament, malgrat que sens dubte menyspreava aquesta manera de viure, també ell volgué ser cavaller.